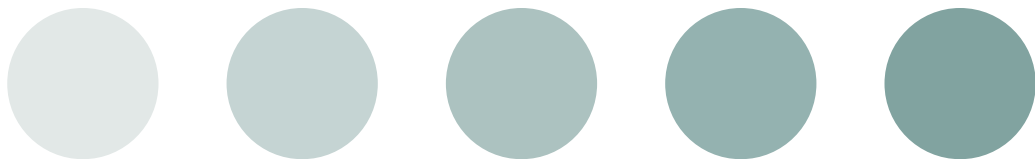

IZVEŠTAJ

O POLOŽAJU ZAJEDNICE GLUVIH U SRBIJI U OBLASTI MEDIJA, DOSTUPNOSTI PREVODILAČKIH USLUGA I OBRAZOVANJA

OVA PUBLIKACIJA JE OBJAVLJENA U OKVIRU PROJEKTA
„RAZMENA ISKUSTAVA – RAZVOJ MEDIJA ZA GLUVE“
KOJI JE FINANSIRAN JE OD STRANE INTERNATIONAL VISEGRAD FUND UZ
PODRŠKU MINISTARSTVA INOSTRANIH POSLOVA REPUBLIKE KOREJE

PROJEKAT JE REALIZOVAO VIRIBUS UNITIS FOUNDATION

PUBLIKACIJA JE OBJAVLJENA U SARADNJI SA
GRADSKOM ORGANIZACIJOM GLUVIH BEOGRADA

Izveštaj o položaju zajednice Gluvih u Srbiji u oblasti medija,
dostupnosti prevodilačkih usluga i obrazovanja

Izdavač:

Viribus Unitis Foundation

Za izdavača:

Jakub Józefiak

Autori:

Desanka Žižić, Vera Jovanović, Uroš Mišljenović

Prevod:

Tamara Samailović

Dizajn i prelom:

Ana Humljan

Decembar 2015.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OPŠTI PRAVNI OKVIR	2
3. CILJ, PREDMET I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	6
4. MEDIJI	7
4.1. Pravni okvir	7
4.2. Pristup medijskim sadržajima	9
4.2.1. Pristupačnost programa u predizbornoj kampanji	10
4.2.2. Pristupačnost programa za vreme poplava	13
4.2.3. Pristupačnost programa u redovnim okolnostima	14
4.3. Mogućnost funkcionisanja nezavisnog medija Gluvih	15
4.4. Zaključci	18
5. DOSTUPNOST USLUGE TUMAČA ZA ZNAKOVNI JEZIK	19
5.1. Obrazovanje i kvalifikacije tumača za znakovni jezik u Srbiji	19
5.2. Znakovni jezik u pravosuđu	20
5.3. Prevodilački servisi za znakovni jezik	26
5.4. Zaključci	30
6. OBRAZOVANJE	32
6.1. Pravni okvir	32
6.2. Specijalne škole za učenike oštećenog sluha u Srbiji	35
6.3. Inkluzivno obrazovanje	42
6.4. Pristup visokom obrazovanju	44
6.5. Zaključci	46

7. PREPORUKE	47
7.1. Preporuke u oblasti medija	47
7.2. Preporuke u oblasti prevodilačkih usluga	48
7.3. Preporuke u oblasti obrazovanja	50
7.4. Sveobuhvatna preporuka	52
PRILOG 1 - ZAKON O UPOTREBI ZNAKOVNOG JEZIKA	54

1. UVOD

Kulturno i lingvistički raznolikoj zajednici Gluvih pripadaju osobe koje su gluve i koje srpski znakovni jezik koriste kao svoj prvi jezik. Njihov položaj dominantno je određen nivoom pristupačnosti informacija na znakovnom jeziku, kao i stepenom mogućnosti da koristeći znakovni jezik ostvaruju komunikaciju sa čujućom zajednicom. Ove osobe se u pogledu pristupačnosti susreću sa sličnim problemima kao i osobe koje potiču iz drugačijeg kulturnog i jezičkog okruženja¹.

Znakovni jezik je u Srbiji prepoznat kao sredstvo komunikacije gluvih osoba, ali do sada nisu ustanovljene institucije koje bi se posvetile opisivanju, dokumentovanju i kontinuiranom podučavanju srpskog znakovnog jezika. Zakon o upotrebi znakovnog jezika usvojen je 28. aprila 2015. godine, a kako je prošao kratak period od dana usvajanja zakona, te da do zaključenja ovog izveštaja prateći podzakonski akti nisu usvojeni, još uvek ne možemo meriti uspešnost njegove primene u smislu poboljšanja kvaliteta života gluvih osoba u Srbiji.

Ovaj izveštaj izrađen je kako bi se šira i zainteresovana javnost ukratko upoznala sa položajem gluvih osoba u Srbiji. U fokusu se nalaze tri oblasti koje predstavljaju naročito važne pokazatelje nivoa uključenosti gluvih osoba u šire društvene tokove. To su: primanje i plasiranje informacija na znakovnom jeziku putem medija, dostupnost usluga prevođenja i pristup obrazovanju na znakovnom jeziku.

Autori izveštaja izražavaju zahvalnost svima koji su doprineli njegovoj izradi. Posebnu zahvalnost dugujemo gluvim osobama koje su učestvovala u fokus grupama i koje su ličnim svedočenjima i izražavanjem stavova i mišljenja doprineli da ovaj izveštaj ne sadrži samo teorijsku komponentu, već i prikaz stanja iz perspektive direktno zainteresovanih osoba. Zahvaljujemo se i saradnicima - gluvim osobama - koji su pružili stručnu i tehničku podršku prilikom organizovanja fokus grupa. Zahvalnost izražavamo i sagovornicima – predstavnicima institucija, udruženja gluvih, tumačima, predstavnicima medija sa kojima su organizovani intervjui – na informacijama koje su doprinele da autori detaljnije sagledaju probleme koji se u praksi pojavljuju.

¹ Videti: Princess Alexandra Hospital Metro South Health Service District, Odsek za brigu o mentalnom zdravlju, Centar za izuzetnost, Nacionalna konsultantska služba za pitanja gluvoće i mentalnog zdravlja, (2014), „Smernice za rad sa gluvim i naglulvim osobama“ Gradska organizacija gluvih Beograda, Beograd

2. OPŠTI PRAVNI OKVIR

U OVOM POGLAVLJU UKRATKO JE PREDSTAVLJEN SADRŽAJ NEKIH MEĐUNARODNIH I DOMAĆIH PRAVNIH AKATA KOJI SE ODOSE NA PRISTUPAČNOST I UPOTREBU ZNAKOVNOG JEZIKA.

Republika Srbija ratifikovala je i usvojila više međunarodnih dokumenata i zakona koji se izrazito afirmativno odnose prema lingvističkim osobenostima zajednice Gluvih i koji gluvim osobama garantuju niz prava. To su:

- **Univerzalna deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima čoveka² i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i slobodama³** (“Sl. list SFRJ”, br. 7/71), koji gluvim i naglulim osobama garantuju pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, uključujući pravo da traže, primaju i šire informacije;
- **Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom⁴** (“Sl. Glasnik RS” 42-09) Osnovni faktori za ostvarivanje ljudskih prava gluvih osoba su bilingvalno obrazovanje, pristupačnost i prevođenje sa znakovnog jezika i na znakovni jezik. Preduslov za ostvarivanje ovih faktora je pravo na korišćenje znakovnog jezika. Konvencija invaliditetom prepoznaje lingvistička prava zajednice

2 <http://www.poverenik.rs/you/pravni-okvir-pi/medjunarodni-dokumenti-pi/146-univerzalna-deklaracija-o-ljudskim-pravima.html> - Član 19. „Svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvata i [...] pravo da traži, prima i širi obaveštenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice.“

3 http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/medj_pakt_gradj_prava_lat.pdf - “Član 19. Svako lice ima pravo na slobodu izražavanja; ovo pravo bez obzira na granice, podrazumeva slobodu iznalaženja, primanja i širenja informacija i ideja svih vrsta, u usmenom, pismenom, štampanom ili umetničkom obliku, ili na bilo koji način po slobodnom izboru.“

4 <http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/you/ljudska-prava/konvencije/56-konvencija-un-o-pravima-osoba-sa-invaliditetom/67-konvencija-un-o-pravima-osoba-sa-invaliditetom> “Jezik podrazumeva govorni i jezik znakova i druge oblike negovornih jezika” (Član 3.) “Države strane ugovornice će ... preduzeti odgovarajuće mere... da se pruže oblici neposredne pomoći i posrednici, uključujući vodiče, čitače i stručne tumače za jezik znakova, kako bi se olakšao pristup zgradama i drugim objektima otvorenim za javnost”. (Član 9.)

Gluvih i njen lingvistički identitet, te obavezuje države potpisnice da preuzmu odgovarajuće mere da „osobama sa invaliditetom obezbede pristup, ravnopravno sa drugima, fizičkom okruženju, prevozu, informacijama i komunikacijama...“.

- **Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji 2007- 2015**⁵, („Službeni glasnik RS”, br. 55/05 i 71/05 – ispravka) definiše mere koje treba da obezbede priznavanje posebnog kulturnog i lingvističkog identiteta gluvih osoba na osnovu jednakosti sa drugima, uključujući znakovni jezik i kulturu, i pruža odgovarajuću podršku zajednici Gluvih radi ostvarivanja svog identiteta (Posebni cilj Br. 12, Mera Br. 12.4). Kao posebni cilj (Br.15.) ističe se – „Obezbediti pristupačnost informacija, komunikacija i usluga uključujući i primenu informacijskih i komunikacijskih tehnologija kao i drugih naučnih dostignuća u cilju stvaranja jednakih mogućnosti i unapređenja položaja osoba sa invaliditetom.“ U tom smislu, kao mera za ostvarivanje ovog cilja navodi se „Razviti pristupačne mehanizme informisanja za korisnike sa invaliditetom uključujući i prevodioce za gestovni jezik“⁶ (Mera 15.2.).
- **Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom** (“Sl. glasnik RS”, br. 33/06) zabranjuje diskriminaciju i obezbeđuje ravnopravnost osoba sa invaliditetom u postupcima pred organima javne vlasti, a članom 35. određeno je obezbeđivanje pristupa informacijama. Ove odredbe potvrđene su i skorijim **Zakonom o zabrani diskriminacije** („Službeni glasnik RS“, br. 22/09);

Konačno, u Srbiji je 28. aprila 2015. usvojen **Zakon o upotrebi znakovnog jezika**⁷ (prilog 1) čiji je cilj da Gluvim osobama omogući puno uključivanje u sve društvene tokove i da na sveobuhvatan način reguliše upotrebu znakovnog jezika. Na taj način se omogućava gluvim osobama da ostvare prava i pravni interes u različitim postupcima pred javnim službama, u obrazovnom procesu, kod poslodavca, u političkom životu, obrazovno vaspitnom radu i drugim oblastima. Zanimanje „tumač za znakovni jezik“ Zakonom je uvršteno u nomenklaturu zanimanja. Predviđeno je da se u roku od 6 meseci od dana stupanja Zakona na snagu izradi program

5 <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/strategije/Strategija%20unapredjenja%20polozaja%20OSI.pdf>

6 Zakon o upotrebi znakovnog jezika je definisao termin “znakovni jezik” kao jezik koji koristi zajednica gluvih u Srbiji, stoga nije ispravno koristiti termine poput *gest*, *gestovni jezik*, *gestovni govor*, *gestikulacija*, i dr. Ovaj termin može se videti u literaturi i pravnim dokumentima objavljenim u periodu pre donošenja Zakona.

7 Zakon o upotrebi znakovnog jezika <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2015/673-15.pdf>

za edukaciju tumača. Zakonom su regulisani načini ostvarivanja prava na stručne tumače za znakovni jezik u obrazovnom procesu, prilikom posete zdravstvenoj ustanovi, u radnom okruženju, u medijskoj sferi, itd. Što se tiče kaznenih odredbi, one predviđaju prekršajnu kaznu od 200.000 do 500.000 dinara za pravno lice koje zabrani ili ne omoguće ostvarivanje navedenih prava na upotrebu znakovnog jezika u ustanovama obrazovanja, usluge tumača kod poslodavaca, u udruženjima, savezima i javnim službama. Kazne za odgovorna lica u pravnim licima u rasponu su od 20.000 do 100.000 dinara, a za preduzetnike od 100.000 do 400.000 dinara.

No, ono što je najvažnije u vezi sa usvajanjem ovog Zakona je to što je znakovni jezik prepoznat kao jezik, i to kao prvi jezik zajednice gluvih. Zakon je ustanovio sledeću definiciju znakovnog jezika:

Znakovni jezik je prirodni oblik komunikacije gluvih osoba koji ima svoja jezička svojstva, uključujući gramatičke funkcije, fonologiju, morfologiju i sintaksu.

Srpski znakovni jezik (SZJ) je prvi ili najvažniji jezik zajednice Gluvih u Srbiji. Iako se godinama unazad deklarativno priznavao i korišćenje znakovnog jezika se ne zabranjuje, u akademskoj zajednici i društvu srpski znakovni jezik još uvek ne zavređuje isti značaj kao govorni jezici. Još uvek vladaju razne predrasude poput toga da je agramatičan, siromašan, da njime ne mogu da se izraze sve ideje i apstraktni pojmovi, a neretko čujemo da se njime služe neobrazovane osobe i osobe koje nisu u stanju da nauče srpski jezik.

Brojni rezultati svetskih lingvističkih istraživanja dokazuju suprotno i ukazuju da su znakovni jezici potpuno oformljeni jezici koji dele neke osobine sa govornim jezicima, ali se odlikuju i određenim karakteristikama koje su rezultat vizuelno-manuelnog modaliteta koji se razlikuje od oralno-auditivnog modaliteta govornih jezika. Upravo zbog razlike u modalitetu, u znakovnim jezicima se nailazi na jezičke kategorije koje nisu svojstvene govornim jezicima, naročito indoevropskim jezicima, ili koje imaju drugačiju ulogu u govornim jezicima. Na primer, znakovni jezici se odlikuju simultanom upotrebom dva ili više artikulatora, obiluju klasifikatorskim konstrukcijama, diskursnim strategijama kao što su konstruisanje radnje i preuzimanje uloga.⁸ Na osnovu navedenog nije teško zaključiti da su srpski znakovni jezik i srpski jezik dva različita jezika.

8 Vermeerbergen, M. & Leeson, L. (2011). European signed languages – towards a typological snapshot. In: Kortmann, B. & van der Auwera, J. (eds.), *The Languages and Linguistics of Europe: A Comprehensive Guide*, Volume 2, 269-287. Walter de Gruyter.

Vermeerbergen, M. (2006). Past and Current Trends in sign language research. *Language and Communication*, 26, 168-192.

Veliki napori Saveza gluvih i nagluvih Srbije, lokalnih organizacija gluvih i zainteresovanih strana doprineli su da se u zakonodavstvu situacija promeni i da se srpski znakovni jezik izjednači sa govornim jezicima. Zakonsko priznanje srpskog znakovnog jezika je prvi korak u dugom procesu izjednačavanja prava zajednice gluvih.

Sledeći neizostavni korak je opisivanje i dokumentovanje već postojećeg srpskog znakovnog jezika i njegovo podučavanje, u čemu će značajnu ulogu imati lingvisti koji poznaju srpski znakovni jezik i gluve osobe – korisnici znakovnog jezika koji su najrelevantniji i najvredniji resurs u ovom procesu.

3. CILJ, PREDMET I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog izveštaja je da se pored dokumentovanja pravnog okvira koji garantuje integraciju gluvim i naglulvim osobama, ispita da li se i u kojoj meri sprovede usvojeni pravni akti i u kojoj meri je okruženje zaista pristupačno za gluve i nagluve osobe u Srbiji. Predmet istraživanja odnosi se na tri oblasti koje su relevantne za davanje ocene o polazaju zajednice gluvih u Srbiji. To su:

- Pristup medijskim sadržajima i mogućnost funkcionisanja nezavisnog medija Gluvih;
- Pristup kvalitetnim prevodilačkim uslugama;
- Pristup obrazovanju na svim nivoima.

Istraživanje pravnog okvira podrazumevalo je analizu sadržaja opštih pravnih akata, a zatim izdvajanje onih delova akata koji su relevantni za položaj gluvih osoba, sa osvrtom na ulogu takvih odredbi u unapređenju položaja gluvih osoba.

U pogledu stanja u predstavljenim oblastima, autori su koristili istraživačke metode poput fokus grupe i intervjuja, uz proučavanje relevantnih studija i istraživanja, oslanjajući se i na izveštaje i analize u čijoj su izradi neposredno učestvovali.

U pripremi fokus grupa autori izveštaja izradili su smernice za razgovor sa učesnicima. Fokus grupe su održane na srpskom znakovnom jeziku. Ovakav vid prikupljanja informacija odabran je kako bi gluve osobe izrazile svoje stavove koristeći svoj prvi jezik, što je dovelo do veće posvećenosti učesnika pri davanju odgovora. Nakon sprovedenih fokus grupa izvršen je transkript razgovora na srpski jezik, a kasnije se za potrebe izrade ovog izveštaja pribeglo analizi sadržaja tog dokumenta.

4. MEDIJI

U OVOM POGLAVLJU PRIKAZANO JE STANJE U MEDIJIMA U POGLEDU PRISTUPAČNOSTI. NA POČETKU JE PREDSTAVLJEN PRAVNI OKVIR ODREĐEN SETOM MEDIJSKIH ZAKONA. ZATIM JE NEŠTO VIŠE REČENO O PRISTUPU MEDIJSKIM SADRŽAJIMA, ODNOSNO, MOGUĆNOSTIMA DA GLUVE OSOBE PRATE SADRŽAJE IZRAĐENE PREVASHODNO ZA ČUJUĆU POPULACIJU NA SRPSKOM JEZIKU. NAKON TOGA PAŽNJA JE POSVEĆENA MOGUĆNOSTIMA UKLJUČIVANJA GLUVIH OSOBA U KREIRANJE MEDIJSKIH SADRŽAJA NA SRPSKOM ZNAKOVNOM JEZIKU.

4.1. PRAVNI OKVIR

Ustav Republike Srbije⁹ u članu 51. jemči pravo na obaveštenost. Ovim članom propisano je da „svako ima pravo da istinito, potpuno i blagovremeno bude obaveštavan o pitanjima od javnog značaja i sredstva javnog obaveštavanja su dužna da to pravo poštuju.“ 2014. godine Narodna skupština Republike Srbije usvojila je set medijskih zakona koji, između ostalog, definiše određene obaveze medija u pogledu pristupačnosti medijskih sadržaja gluvim osobama.

Zakonom o javnom informisanju i medijima¹⁰ kao osnovni ciljevi zakona prepoznaju se „istinito, blagovremeno, verodostojno i potpuno informisanje i omogućavanje slobodnog razvoja ličnosti“, (Član 2.) i „uređuje se način ostvarivanja slobode javnog informisanja koja posebno obuhvata slobodu prikupljanja, objavljivanja i primanja informacija, slobodu formiranja i izražavanja ideja i mišljenja.“ (Član 3.) Zakonom se izričito definiše da „svako ima pravo da istinito, potpuno i blagovremeno bude obavešten o pitanjima od javnog značaja i sredstva

9 Ustav Republike Srbije, Sl. glasnik RS, br 98/2006, <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/139-100028/ustav-republike-srbije>

10 Zakon o javnom informisanju i medijima, Sl. glasnik RS br. 83/2014, 58/2015. http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_informisanju_i_medijima.html

javnog informisanja su dužna da to pravo poštuju.“ (Član 5) Kao javni interes u oblasti javnog informisanja, ističe se „informisanje osoba sa invaliditetom i drugih manjinskih grupa.“ (Član 15.) Konkretnije, Zakonom se predviđa da „u cilju zaštite interesa osoba sa invaliditetom i obezbeđivanja njihovog ravnopravnog uživanja prava na slobodu mišljenja i izražavanja, Republika Srbija, autonomna pokrajina, odnosno jedinica lokalne samouprave, preduzima mere kojima im se omogućava da nesmetano primaju informacije namenjene javnosti, u primerenom obliku i primenom odgovarajuće tehnologije, i obezbeđuje deo sredstava ili drugih uslova za rad medija koji objavljaju informacije na znakovnom jeziku. [...] ili na drugi način omogućavaju tim licima da nesmetano ostvaruju prava u javnom informisanju.“ (Član 12.)

Zakonom o javnim medijskim servisima¹¹ utvrđena je uloga i položaj javnih medijskih servisa. Oni „omogućavaju ostvarivanje javnog interesa u oblasti javnog informisanja, i pružaju opšte i sveobuhvatne medijske usluge koje podrazumevaju informativne, obrazovne, kulturne i zabavne sadržaje namenjene svim delovima društva“ (Član 2.) Osnovna delatnost medijskih servisa u funkciji je ostvarivanja javnog interesa definisanog setom medijskih zakona i podrazumeva objavljivanje sadržaja koji, između ostalog ima za cilj *ostvarivanje ljudskih prava i sloboda, razmenu ideja i mišljenja i negovanje vrednosti demokratskog društva*. (Član 3.) Među osnovnim načelima rada javnog medijskog servisa prepoznaje se i „primena međunarodno priznatih normi i principa, a naročito poštovanje ljudskih prava i sloboda i demokratskih vrednosti“. (Član 4.) Ovim Zakonom utvrđeno je da se „odgovornost javnog medijskog servisa prema javnosti kao i uticaj javnosti na njegovo delovanje ostvaruje [...] učešćem javnosti u unapređenju radijskog i televizijskog programa.“ (Član 6.) Javni interes ostvaruje se putem sadržaja koji omogućava „zadovoljavanje potreba u informisanju svih delova društva bez diskriminacije, vodeći računa naročito o društveno osetljivim grupama“, među kojima se prepoznaju *manjinske grupe i osobe sa invaliditetom*. Važno je napomenuti da se ovaj način ostvarivanja javnog interesa, iako stavljen u ravan sa drugim navedenim načelima, treba primeniti kao preduslov za primenu mnogih drugih navedenih načina ostvarivanja javnog interesa u pogledu informisanja gluvih osoba¹². (Član 7.) Ovo se eksplicitno prepoznaje u Članu 8.

11 Zakon o javnim medijskim servisima, Sl. glasnik RS br. 83/2014, http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnim_medijskim_servisima.html

12 Pristupačnost medijskih sadržaja korisnicima znakovnog jezika značajna je u pogledu ostvarivanja javnog interesa na: 1) istinito, blagovremeno, potpuno, nepristrasno i profesionalno informisanje građana i omogućavanje slobodnog formiranja i izražavanja mišljenja slušalaca i gledalaca na teritoriji Republike Srbije, autonomne pokrajine i lokalne samouprave; 10) razvoj medijske pismenosti stanovništva; 12) blagovremeno obaveštavanje o aktuelnim zbivanjima u svetu

Zakona, kojim se precizira da je u ostvarivanju javnog interesa javni medijski servis dužan da uvažava „jezičke i govorne standarde gluvi i nagluvi osoba.“ Članom 9. Propisano je da je javni medijski servis „dužan da u programima koristi srpski jezik, ćirilčno pismo i znakovni jezik kao oblik komunikacije gluvi i nagluvi osoba.“

Konačno, **Zakonom o elektronskim medijima**¹³ ustanovljeno je Regulatorno telo za elektronske medije (nekadašnja Republička radio-difuzna agencija) koje „vrši javna ovlašćenja u cilju: delotvornog sprovođenja utvrđene politike u oblasti pružanja medijskih usluga u Republici Srbiji; unapređivanja kvaliteta i raznovrsnosti usluga elektronskih medija; doprinosa očuvanju, zaštiti i razvoju slobode mišljenja i izražavanja; u cilju zaštite interesa javnosti u oblasti elektronskih medija i zaštite korisnika usluga elektronskih medija”. (Član 5.) Regulator, između ostalog, donosi opšta podzakonska akta predviđena zakonom, i “podstiče unapređenje dostupnosti medijskih usluga osobama sa invaliditetom”. (Član 22.) Ovim Zakonom predviđa se da je “pružalac medijske usluge dužan da, u skladu sa svojim finansijskim i tehničkim mogućnostima, svoj program i sadržaj učini dostupnim osobama oštećenog sluha, odnosno vida. Regulator podstiče pružaoca medijske usluge da svoj program i sadržaj učini dostupnim osobama oštećenog sluha odnosno vida.” (Član 52.)

Imajući u vidu sadržaj paketa medijskih zakona, može se načelno zaključiti da postoji kvalitetan osnov za unapređenje pristupačnosti medijskih sadržaja gluvi osobama. Međutim, niti jedan od navedenih zakona ne sadrži kaznene odredbe za neprimenjivanje citiranih odredbi zakona. Zakonodavac nije dovoljno precizno propisao u kojoj meri, odnosno u kakvom obimu, su emiteri dužni da svoje sadržaje učine pristupačnim. Imajući sve ovo u vidu, obveznici zakona očigledno nemaju dovoljnu motivaciju da medijske sadržaje učine pristupačnijim, što će detaljnije biti predstavljeno u nastavku kada budu bili navedeni podaci o obimu pristupačnih sadržaja u medijima sa nacionalnom frekvencijom.

4.2. PRISTUP MEDIJSKIM SADRŽAJIMA

Za potrebe ovog dela izveštaja osvrnućemo se na dva sprovedena istraživanja u čijem je fokusu vrsta i obim pristupačnih medijskih sadržaja.

i o naučnim, kulturnim i ostalim civilizacijskim dostignućima; 13) unapređenje opšteg obrazovanja, zdravstvenog obrazovanja i obrazovanja u vezi sa zaštitom životne sredine, i dr.

13 Zakon o elektronskim medijima, Sl. glasnik RS br. 83/2014, http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_elektronskim_medijima.html

4.2.1. PRISTUPAČNOST PROGRAMA U PREDIZBORNOJ KAMPANJI

2014. godine u okviru projekta „Pristupačni izbori“ udruženje građana Centar za orijentaciju društva istraživalo je pristupačnost izbornog procesa i izborne kampanje za širi krug depriviranih grupa.¹⁴ Jedan segment ovog istraživanja odnosio se na pristupačnost medijskih sadržaja u toku izborne kampanje. Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita da li je i u kojoj meri izborni sadržaj u okviru kampanje za parlamentarne izbore koji su održani 16. marta 2014. godine bio pristupačan gluvim i nagluvim osobama, sa posebnim osvrtom na postupanje radiodifuznih emitera i političkih partija. Glavni nalazi tog segmenta istraživanja uz dozvolu autora predstavljeni su u nastavku.

Republička radiodifuzna agencija (sada Regulatorno telo za elektronske medije) donela je 29. januara 2014. godine *Opšte obavezujuće uputstvo emiterima radi omogućavanja nesmetanog informisanja gledalaca sa oštećenim sluhom u toku predizborne kampanje* (Uputstvo).¹⁵ Uputstvom se uređuje “ponašanje emitera u cilju omogućavanja da se posredstvom televizijskog programa gledaoci sa oštećenim sluhom nesmetano informišu o toku predizborne kampanje”. Iako se radi o obavezujućem uputstvu, ovim aktom *preporučeno* je emiterima da koriste određene standarde u pogledu korišćenja titlova i znakovnog jezika, odnosno da ispune određene uslove. (članovi 4, 5 i 6) Definisane su obaveze emitera u zavisnosti od toga da li se radi o ustanovama javnog radiodifuznog servisa, emiterima lokalne ili regionalne zajednice i emiterima civilnog sektora (član 2.) ili o komercijalnim emiterima. (član 3.) Tako se komercijalnim emiterima koji svoj program emituju na području Republike Srbije propisuje obaveza da “sadržaj najmanje jedne informativne emisije, koja se u celosti ili u delu bavi predizbornom kampanjom, učini dostupnim gledaocima sa oštećenim sluhom posredstvom korišćenja titlova ili srpskog znakovnog jezika”. Obaveza da više sadržaja učini pristupačnim nije definisana, ali se navodi da emiter treba da isti standard primeni na sve druge srodne sadržaje „ako poseduje finansijske i tehničke uslove”.

Obaveze Radiodifuzne ustanove Srbije, Radiodifuzne ustanove Vojvodine, emitera lokalne ili regionalne zajednice i emitera civilnog sektora drugačije su definisane.

14 Centar za orijentaciju društva (2014) „Pristupačni izbori“ <http://www.izbornareforma.rs/wordpress/wp-content/uploads/2011/02/Izve%C5%A1taj-o-pristupa%C4%8Dnosti-izbora.pdf>

15 Opšte obavezujuće uputstvo emiterima radi omogućavanja nesmetanog informisanja gledalaca sa oštećenim sluhom u toku predizborne kampanje <http://www.rra.org.rs/uploads/useruploads/PDF/2505-Opste%20obav%20upustvo%20emiterima%20za%20gledaoce%20sa%20ostecenim%20sluhom%202014..pdf>

Ovi emiteri u obavezi su da predizborni program, izuzev sadržaja predizbornih oglasnih poruka, učine dostupnim gledaocima sa oštećenim sluhom posredstvom korišćenja titlova ili srpskog znakovnog jezika. Ovakva odredba može se protumačiti na način da su ovi emiteri dužni *sve* takve sadržaje da učine pristupačnim nezavisno od finansijskih i tehničkih uslova.

Svakodnevnim monitoringom medijskih sadržaja utvrđeno je da su posmatrani emiteri učinili svoje predizborne sadržaje pristupačnim korisnicima znakovnog jezika između 2 (TV Nova) i 10 minuta (Studio B) dnevno.

U okviru istraživanja organizovana je fokus grupa u Beogradu u kojoj je učestvovalo osmoro gluvih osoba raznovrsne starosne, polne i obrazovne strukture. Razgovori su vođeni na srpskom znakovnom jeziku. Učesnici fokus grupe saglasni su u stavu da je dobro što je RRA donela Uputstvo ali da je količina pristupačnog sadržaja nedovoljna. Problem predstavlja mala minutaža prevedenog sadržaja i preklapanje informativnih emisija na više programa u isto vreme. Usled veoma ograničenog sadržaja koji je pristupačan, gluve osobe moraju da svoje dnevne obaveze prilagode terminima pristupačnih TV emisija ako žele da dođu do potrebnih informacija. Učesnici fokus grupe su se saglasili da im je potrebno neuporedivo više informacija kako bi u danu za glasanje doneli odluku o tome kojoj izbornoj listi će ukazati poverenje.

Takođe, sagovornici smatraju da nisu na adekvatan način informisani o emitovanju pristupačnih sadržaja. Emiteri se na početku izborne kampanje nisu potrudili da na adekvatan način informišu gluve osobe o terminima u kojima će biti emitovane emisije koje se prevode na znakovni jezik. Zato je gluvim osobama bilo neophodno određeno vreme da primete pristupačne sadržaje i ustanove da li se oni emituju svakodnevno.

Učesnici fokus grupe izrazili su nezadovoljstvo zbog toga što je veći deo predizbornog sadržaja nepristupačan, i naveli su da se oslanjaju na dnevnu štampu ako žele da prikupe informacije. Međutim, jedan učesnik fokus grupe ovako je opisao prednost informisanja gluvih osoba putem srpskog znakovnog jezika:

Novine mogu da budu izvor informacija, ali mnogim gluvim osobama je srpski jezik drugi jezik i ne razumeju ga baš najbolje, posebno ne pisanu formu i komplikovanu strukturu. Ja mislim da je prevod na srpski znakovni jezik jedini način na koji se gluvim ljudima može preneti potpuna informacija.

Nedovoljna količina pristupačnih informacija utiče i na to da gluve osobe po pravilu nemaju dovoljno informacija o programima političkih partija i njihovih kandidata.

S tim u vezi, učesnici fokus grupe su se saglasili da u periodu između dve izborne kampanje imaju još manje informacija o političkoj situaciji i aktivnostima partija. Po rečima jednog učesnika fokus grupe:

Svi ostali, čujući građani znaju ko je ko od kandidata, čime su se bavili tokom godine, šta su radili, šta nisu uradili, šta su obećali, znaju ko je ko. Nama to nije bilo dostupno i tek kad su počeli prevodi kampanje mi smo dobili prvu informaciju o kandidatima. Nama je prvi prevod na početku kampanje nulta pozicija za svakog kandidata. Mi se tak sad upoznajemo sa kandidatima i širimo vidike.

Učesnici fokus grupe smatraju da su uskraćeni za informacije izvan predizborne kampanje, do kojih bez ikakvih prepreka dolaze čujući građani. Zbog toga smatraju da su stavljeni u neravnopravan položaj. Bez ovakvih informacija gluvim osobama je teško da kritički promisle nastupe kandidata, na osnovu njihovih ranijih izjava i postupaka. S tim u vezi veoma je značajan komentar jednog učesnika fokus grupe, koji se odnosi na pristupačnost medijskih sadržaja u periodu između dve izborne kampanje.

Mislim da RRA treba da usvoji obavezujuće uputstvo [o pristupačnosti sadržaja korisnicima znakovnog jezika] za svaki dan, a ne samo tokom predizborne kampanje. Ne razumem razliku između toga da u vreme predizborne kampanje može da se organizuje prevod a da ne može drugim danima. Voleo bih da mi to neko objasni.

Učesnici fokus grupe osvrnuli su se i na način na koji emiteri čine svoj sadržaj pristupačnim. Najveće zamerke imaju na prostor koji se daje tumaču na ekranu. Izdvajaju RTS kao primer dobre prakse jer tumača pozicioniraju tako da bude jasno uočljiv prevod, ali predlažu da tumač ne bude pozicioniran u izdvojenom pravougaoniku. Takođe navode da im je važno da tumač bude u krupnom kadru jer se oslanjaju i na čitanje s usana u toku prevoda. Smatraju da tumač u kadru treba da zauzima jednu trećinu ekrana, te da minimalni standard koji je RRA propisala (1/6 emitovane slike) nije dovoljan.

Imajući u vidu sve probleme koje su naveli, učesnici fokus grupe odgovorili su na pitanje, imate li dovoljno informacija na osnovu kojih bi doneli odluku o davanju glasa određenoj listi? Odgovori su vrlo slični.

Ne, mnogo nam informacija fali.

Ne, nažalost ja nemam informacije o mnogim kandidatima. Pojma nemam.

Ja sam se učlanio u _____ a nemam čak ni o njima informacije.

Manje više. Imam neke informacije ali bih voleo da je to više.

Nemam nikakve informacije, nešto malo... nedovoljno.

Na kraju ćemo izdvojiti izjavu jednog učesnika fokus grupe koja sumira mnoge do sada predstavljene stavove gluvih osoba:

Toliko dugo čekamo da nam učine dostupnim taj TV program, ceo moj život nam obećavaju, sve je prilagodjeno osobama koje čuju. Osećam se diskriminisano i mislim da je cela zajednica Gluvih u Srbiji diskriminisana. Mislio sam da nam nikada neće učiniti program dostupnim i ponadao sam se da sam se prevario. Međutim ovo što su nam ponudili je neozbiljno. Ponudili su prevod samo izborne kampanje. Na mnogim kanalima ide izborna kampanja u skoro istom terminu. Kako mi se pružila prilika da pratim i dobijam informacije ja bih voleo da mogu sve da pratim što mi je dostupno, a to je nemoguće kad je u istom terminu. Instalirao sam program koji može da snima izbornu kampanju na jednom programu dok ja pratim na drugom, pa kasnije pogledam snimljeni program. Ja mislim da je zajednici Gluvih ova usluga neprocenjiva. Znakovni jezik je jezik zajednice Gluvih, i svi njeni članovi žele informacije isključivo na srpskom znakovnom jeziku. Čujuć ljudi su vrlo „sebični“. Ne žele da upoznaju potrebe drugih ljudi. Njima je sve dostupno - i program na TV i radio programi. Imaju sve, dok smo mi prepušteni da se za informacije snalazimo. Prevođenje TV programa je jedino valjano rešenje. Zato bih voleo da se ova praksa prevođenja unapredi.

4.2.2. PRISTUPAČNOST PROGRAMA ZA VREME POPLAVA

Drugu vanrednu okolnost za ovaj izveštaj predstavljaju poplave koje su Srbiju i region pogodile u proleće 2014. godine. Ubrzo po uvođenju vanredne situacije većina medija angažovala je tumače za srpski znakovni jezik i tako sadržaje koji se odnose na poplave učinila pristupačnim gluviim osobama.

Autorima izveštaja nije poznato da li je rađeno istraživanje o obimu pristupačnosti ovakvih sadržaja tokom vanredne situacije, ali se mogu osloniti na informacije koje su dobili u neposrednom razgovoru sa tumačima za znakovni jezik koji su bili angažovani na televizijskim stanicama.

U periodu od 15. 05. 2014 do 24.05.2014, svakodnevno je bio obezbeđen prevod televizijskog programa na znakovni jezik. Na prvom kanalu Radio televizije Srbije

u vremenskom intervalu od 8:00 do 22:00 program je bio dostupan na srpskom znakovnom jeziku. U navedenom periodu je angažovano pet tumača koji su u proseku radili po 6 sati dnevno. Pored nacionalnog emitera, program su u nekom delu učinili dostupnim prevodom na SZJ i TV Pink, Happy TV, B92, TV Prva, RT Vojvodina kao i lokalne televizije poput Novosadske televizije, TV Kragujevac, RTV Bor i dr.

Na žalost, po ukidanju vanredne situacije mediji su nastavili sa praksom propuštanja da svoje sadržaje prilagode potrebama korisnika znakovnog jezika.

4.2.3. PRISTUPAČNOST PROGRAMA U REDOVNIM OKOLNOSTIMA

Dve opisane okolnosti - predizborna kampanja i poplave - svakako ne predstavljaju redovno stanje stvari. Predstavljeno Opšte obavezujuće uputstvo odnosi na period izborne kampanje, pa je u periodu između dve kampanje još manji obim medijskih sadržaja pristupačan korisnicima znakovnog jezika. Zato je važno ukazati na nivo pristupačnosti medijskih sadržaja u svakodnevnom životu gluvih osoba.

Tadašnja Republička radiodifuzna agencija 2014. godine objavila je izveštaj „Pristupačnost programa osobama sa invaliditetom, njihova zastupljenost i način predstavljanja“.¹⁶ Ovaj izveštaj objavljen je pre stupanja na snagu paketa medijskih zakona iz 2014. godine. Cilj sprovedenog istraživanja bio je da se utvrdi obim i struktura programa pristupačnog osobama sa invaliditetom, kao i način na koji je prilagođen toj vrsti korisnika. U fokusu istraživanja bili su javni servisi, ali je pažnja posvećena delimično i komercijalnim televizijskim stanicama.

U izveštaju se konstatuje da prvi program Radio televizije Srbije ima samo jednu pristupačnu emisiju – vesti u trajanju od oko tri minuta, koja „daje samo osnovnu informaciju o aktuelnim događajima“. Učešće vesti prilagođenih osobama sa oštećenim sluhom je u odnosu na ukupno emisiono vreme manje od 1%, konstatuje se u izveštaju. Što se tiče drugog programa Radio televizije Srbije, udeo pristupačnih sadržaja tek je neznatno veći, ali je nešto raznovrsniji. Pristupačne su informativna emisija „Mesto za nas“ i dečja emisija „Mansarda“. U izveštaju se konstatuje da ovakav obim „minimalno ispunjava zakonsku obavezu da proizvodi i emituje program namenjen i prilagođen specifičnim društvenim grupama, odnosno osobama sa invaliditetom.“

U izveštaju se navode i iskazani stavovi Saveza gluvih i nagluvih Srbije u odnosu na prikazanu praksu. Ova organizacija sugerisala je da javni servisi i komercijalne

¹⁶ Pristupačnost programa osobama sa invaliditetom, njihova zastupljenost i način predstavljanja: <http://www.rra.org.rs/uploads/useruploads/izvestaji-o-nadzoru/Programi-namenjeni-osobama-sa-invaliditetom.pdf>

televizije ustanove informativne emisije u nešto dužem trajanju i da se takve emisije blagovremeno i na prigodan način najavljuju. Pored toga, Savez predlaže uvođenje skrivenog titla za najvažnije informativne emisije. U pogledu povećanja pristupačnosti druge vrste sadržaja, Savez predlaže titlovanje i prevođenje na znakovni jezik.

U izveštaju se navodi da je udeo pristupačnih sadržaja nešto veći na Radio televiziji Vojvodine, a kao razlog se navodi činjenica da se zasedanja Skupštine Autonomne pokrajine Vojvodine prevode na znakovni jezik.

Prema nalazima ovog istraživanja, među komercijalnim televizijama samo je TV Prva učinila deo sadržaja pristupačnim, i to putem skrivenog titla koji je korišćen prilikom emitovanja tri emisije.

U izveštaju se konstatuje problem nepostojanja kvota, odnosno obima i strukture sadržaja koje treba učiniti pristupačnim. Takođe je iskazana nada da će paket medijskih zakona otkloniti ovaj nedostatak. Međutim, kao što smo videli, to se usvajanjem novog pravnog okvira nije dogodilo, te se može očekivati da prepoznati problemi i u narednom periodu negativno utiču na informisanost gluvih osoba.

Na ovom mestu je važno ukazati i na zabrinjavajući trend u ovdašnjim medijima u pogledu pristupačnosti sadržaja. Studio B je tokom 2014. godine ukinuo jedinu pristupačnu emisiju „Upoznajte nas bolje”. B92 je obustavio prevođenje vesti u 12h na znakovni jezik još 2012. godine. Trenutno, od emitera sa nacionalnom frekvencijom samo RTS prevodi vesti i to u trajanju od 3-5 minuta u 16h. No, ove vesti se povremeno odlažu ili otkazuju zbog prenosa sportskih događaja ili drugih sadržaja koji ne predstavljaju deo redovne programske šeme, pri čemu RTS ponekad propušta da informiše gledaoce o promeni termina ili uklanjanju vesti na znakovnom jeziku iz programa za taj dan. U okviru ovog istraživanja nije bilo moguće detaljnije istražiti stanje na lokalnim medijima, ali se uvidom u programe dostupnih TV stanica može konstatovati da je na ovim medijima stanje još nepovoljnije po gluve korisnike, što je i očekivano imajući u vidu njihov ekonomski položaj i neizvestan pravni status.

4.3. MOGUĆNOST FUNKCIONISANJA NEZAVISNOG MEDIJA GLUVIH

U dosadašnjem delu poglavlja predstavljen je nivo pristupačnosti medijskih sadržaja gluvim osobama. Karakteristika ove vrste sadržaja je da je prvenstveno izrađena za potrebe čujuće populacije, pa je naknadno učinjena pristupačnim gluvim osoba, najčešće putem prevođenja na srpski znakovni jezik ili putem skrivenog titla.

Budući da su predstavljeni nalazi u pogledu pristupačnosti izuzetno nepovoljni, može se postaviti pitanje, u kojoj meri je realno očekivati da ovakvu prazninu ispune sadržaji na znakovnom jeziku, stvoreni unutar zajednice gluvih ili u produkciji medija kojima je zajednica gluvih prioritetna ciljna grupa. Kako se ne bi stvorio pogrešan utisak, važno je napomenuti da ovakvu inicijativu ne bi trebalo posmatrati kao prvenstveni način povećanja informisanosti gluvih osoba. Ranije predstavljeni pravni okvir ukazuje na jasnu obavezu države da unapredi informisanje gluvih osoba, u okviru čega može da usvoji znatno preciznije zakonske odredbe i predvidi jasne obaveze emitera, kao i da proširi nadležnosti kontrolnih i regulatornih tela. U tom smislu, inicijativa okrenuta prvenstveno informisanju zajednice gluvih trebalo bi da delimično otkloni propuste za koje je odgovorna država.

Jedna takva inicijativa pokrenuta je 2013. godine, stavljanjem u funkciju namenskog internet portala *Čujemo vas*.

Za potrebe ovog rada intervjuisali smo osobe koje su bile angažovane na radu na Portalu. Na osnovu njihovih odgovora, zaključujemo da je portal otvoren u okviru istoimenog udruženja i da se uglavnom bavio pitanjima ostvarivanja prava gluvih i nagluvih osoba u Srbiji, u regionu i u svetu. Takođe se bavio novinama iz sveta gluvih, raznim temama koje se tiču gluvih i nagluvih osoba poput: obrazovanja, kohlearnog implanta, kulture i istorije gluvih, inovacija na polju tehnologije i tehnike, diskriminacije, kao i životnih priča uspešnih pojedinaca.

Portal se ažurirao svakog dana, a informativne emisije i novi sadržaji su se svakodnevno objavljivali. Informacije su bile dostupne na pisanom srpskom i srpskom znakovnom jeziku. Portal je svakodnevno tri puta dnevno emitovao informativnu emisiju „60 sekundi“ u saradnji sa novinskom agencijom *Fonet*. Emisija se emitovala u 9:00, 14:00 i 18:00 časova.

Za potrebe funkcionisanja Portala bilo je angažovano pet osoba: zastupnik udruženja koji se bavio administracijom, novinar, tumač, snimatelj-montažer i prevodilac. Sve osobe koje su bile angažovane su bile čujuće osobe. Gluve osobe su angažovane preko projekata u svojstvu prevodilaca.

Iako nisu bile direktno angažovane u radu na Portalu, gluve i nagluve osobe, kao i organizacije gluvih širom Srbije, su učestvovalе u kreiranju sadržaja i bile su osnovni izvor informacija.

Po rečima naše sagovornice, svi sadržaji na Portalu bili su dostupni korisnicima srpskog znakovnog jezika. Sadržaji su se kreirali i na srpskom jeziku i na srpskom znakovnom jeziku.

Obaveštavanje šire javnosti o problema i izazovima sa kojima se susreću gluvi ljudi i zajednica gluvih u Srbiji su najistaknutiji rezultati portala i opravdanost njegovog postojanja, ističe jedna od sagovornica. Ona takođe kaže da je:

Portal pokrenuo razna pitanja pristupačnosti i diskriminacije gluvih pojednica. Bavio se problematikom vezanom za pristup prevodilačkim uslugama od kojih je problem prevoda pri venčanju izazvao reakciju Ministarstva pravde¹⁷. Takođe, portal je svojim instrumentima zagovarao i upoznao javnost sa potrebom da Zakon o upotrebi znakovnog jezika bude usvojen u što skorijem roku.

Na pitanje koji su najveći izazovi sa kojima se susreo Portal *Čujemo vas*, naša sagovornica ističe da je pored finansijske održivosti, saradnja sa gluvim i naglulim osobama predstavljala veliki izazov. Naime, naša sagovornica je naznačila da: *U kreiranju sadržaja susreli smo sa dozom nepoverenja koju gluve osobe gaje prema čujućoj populaciji. Gluve i nagluve osobe pripadaju jednoj zatvorenoj zajednici, koja ne želi da se integriše u sistem čujućih osoba. Kao jedan od velikih problema je i podela gluve zajednice na onu koja znakovni jezik smatra maternjim i ne želi da savlada i koristi srpski jezik i gluve osobe koje su se integrisale u čujuću sredinu, koje su se višegodisnjim radom i trudom uključile u sistem redovnog obrazovanja, čitaju, pišu, koriste pomagala za gluve (slušne aparate, kohlearne implante), završavaju fakultete i dr.*

Kao najveći izazov, naša sagovornica navodi da je:

Portal veći deo vremena radio zahvaljujući entuzijazmu angažovanog tima. Od godinu i po dana koliko je radio, sedam meseci je finansiran putem raznih projekata. Iako nisu jedini, finansije su jedan od glavnih razloga što portal više ne postoji.

Inicijativa koju su pokazili angažovani na Portalu *Čujemo vas* je od velikog značaja za upoznavanje javnosti sa zajednicom gluvih. Portal je ukazao na potrebe, izazove i dostignuća gluvih i naglulih osoba, kao i na nedovoljnu informisanost društva o jezičkim i kulturološkim aspektima, i potrebi za identitetom pripadnika zajednice Gluvih. Takođe je ukazao na neophodnost njihovog angažovanja u kreiranju i realizaciji sadržaja.

¹⁷ Prilog emitovan na prvom programu RTSa <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1417000/Ven%C4%8Danja+na+znakovnom+jeziku.html> Poslednji put pristupljeno 5.10.2015

4.4. ZAKLJUČCI

Pravni okvir je postavio dobre opšte smernice za emitere da prilagode svoj sadržaj zajednici gluvih, ali su izostale sankcije za propuštanje da se to učini. Zbog toga je stanje u pogledu pristupačnosti medijskih sadržaja i dalje je na nezadovoljavajućem nivou, što predstavlja prvenstveni razlog njihovog niskog informisanja. Unutar zajednice Gluvih primetan je konsenzus u stavu da medijski sadržaji nisu pristupačni.

Ekonomska situacija u zemlji ne pogoduje razvoju filantropije i razvijenog sistema donacija¹⁸, što predstavlja snažan otežavajući faktor za uspostavljanje i održiv rad nezavisnog medija čiji bi sadržaji bili stvarani na srpskom znakovnom jeziku ili u velikom procentu prevedeni na srpski znakovni jezik. Ovakav medij trebalo bi da posluži kao izvor informacija koje gluvim osobama inače nisu dostupni putem tradicionalnih medija, ali i za informisanje gluvih osoba o sopstvenim pravima, što posledično može uvećati njihov društveni aktivizam i doprineti uključivanju u „borbu“ za ostvarivanje prava. U nedostatku mogućnosti za samofinansiranje ili finansiranje putem donacija građana i kompanija, ovakav medij mogao bi biti operativan uz kontinuiranu podršku iz budžeta organa javne vlasti ili međunarodnih donatorskih programa namenjenih uspostavljanju društva jednakih mogućnosti ili podršci razvoju medija u Srbiji.

18 Videti: Individualna i korporativna filantropija u Srbiji; Praksa i stavovi građana i predstavnika kompanija, Balkanski fond za lokalne inicijative (BCIF), 2012.

<https://www.tragfondacija.org/media/PDF/BCIF%20-%20Istrazivanje%20o%20filantropiji.pdf>

5. DOSTUPNOST USLUGE TUMAČA ZA ZNAKOVNI JEZIK

U OVOM POGLAVLJU PREDSTAVLJENA JE SITUACIJA VEZANA ZA PRUŽANJE PREVODILAČKIH USLUGA NA TERITORIJI SRBIJE, SA OSVRTOM NA OBRAZOVANJE TUMAČA, DOSTUPNOST USLUGE TUMAČA U SEKTORU PRAVOSUĐA, KAO I FUNKCIONISANJE OSNOVANIH PREVODILAČKIH SERVISA ZA ZNAKOVNI JEZIK.

5.1. OBRAZOVANJE I KVALIFIKACIJE TUMAČA ZA ZNAKOVNI JEZIK U SRBIJI

Znakovni jezik predstavlja prvi jezik za veliki broj gluвих osoba. Pored toga, veliki procenat čujuće populacije ne koristi znakovni jezik, zbog čega se pojavljuje potreba da se barijere u komunikaciji uklone angažovanjem tumača za znakovni jezik. Budući da je inkluzija gluвих osoba u društvo neodvojiva od njihove komunikacijske inkluzije, u nedostatku obučanih, stručnih i osposobljenih tumača koji pružaju usluge u skladu sa kodeksom svoje profesije, gluve osobe nisu u mogućnosti da koriste široku lepezu sopstvenih prava. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom, koju je Republika Srbija ratifikovala, prepoznaje lingvistička prava zajednice gluвих, garantuje pravo na interakciju na znakovnom jeziku, kao i potrebu za kvalifikovanim tumačima znakovnog jezika.

Zakonom o upotrebi znakovnog jezika profesija tumača za znakovni jezik uvrštena je u nomenklaturu zanimanja. Pomenutim zakonom je predviđeno da se u roku od 6 meseci od usvajanja Zakona razvije i usvoji program za učenje srpskog znakovnog jezika i edukaciju tumača po kome će tumači biti edukovani.

Budući da program obuke tumača za znakovni jezik još uvek nije razvijen, u ovom izveštaju možemo samo ukazati na trenutno stanje u pogledu obrazovanja i kvalifikacija tumača.

Na univerzitetima u Srbiji ne postoje katedre za znakovni jezik. Srpski znakovni jezik nije opisan i dokumentovan. Poslom tumača pretežno se bave čujuća deca gluvih roditelja koja su položila ispit Saveza gluvih i nagluvih Srbije, ali se ovim poslom bave i osobe koje su kroz dugogodišnji rad sa zajednicom gluvih naučile znakovni jezik.

Devedesetih godina XX veka Savez gluvih i nagluvih Jugoslavije započeo je sa sedmodnevnim seminarima na kojima su tumači mogli dobiti sertifikat tumača za znakovni jezik. To su uglavnom bila deca gluvih roditelja ili ljudi koji dugo godina rade sa gluvim ljudima i poznaju znakovni jezik, i koji su tom prilikom mogli da polože ispit na kome se procenjivalo znanje znakovnog jezika i prevod sa govornog na srpski znakovni jezik, ali ne i ostale oblasti poput prevodenja sa znakovnog na srpski jezik, tehnike prevodenja, etičkog kodeksa, profesionalnog ponašanja i sl. Tu praksu je nakon toga nasledio Savez gluvih i nagluvih Srbije.¹⁹ I danas stručnu obuku za tumače za srpski znakovni jezik predstavljaju samo sporadični kursevi znakovnog jezika Saveza gluvih i nagluvih Srbije, lokalnih organizacija gluvih i drugih udruženja građana. Kursevi traju od pet dana do tri meseca.

Zbog nedostatka permanentnog, formalnog obrazovanja tumača, Asocijacija tumača srpskog znakovnog jezika 2013. godine prevela je i priredila knjigu „Prevođenje sa znakovnog jezika i na znakovni jezik“, čije su autorke Jemina Nepier, Rachel Locker McKee i Della Goswell, vodeći australoazijski edukatori i stručnjaci za obučavanje tumača za znakovni jezik. Ovakva literatura o profesiji tumača znakovnog jezika i praksi prevodenja u ovom trenutku predstavlja najbolji način da se tumači svakodnevno usavršavaju. Pored literature, tumači stiču znanja kroz praksu prevodenja i tumačenja i mentorstvom starijih i iskusnijih kolega.

Dakle, u Republici Srbiji profesionalni tumač postaje se sa odgovarajućim nivoom poznavanja jezika, istorije i kulture Gluvih što se postiže isključivo dugogodišnjim iskustvom u oblasti prevodenja.

5.2. ZNAKOVNI JEZIK U PRAVOSUĐU

Ustav Republike Srbije u članu 32. jemči pravo na pravično suđenje. Za potrebe ovog izveštaja relevantan je deo koji se odnosi na pravo na besplatnog tumača odnosno prevodioca: „Svakome se jemči pravo na besplatnog prevodioca, ako ne govori ili

¹⁹ Videti: Nepier J, McKee R, Goswell D. (2013) „Prevođenje sa znakovnog jezika i na znakovni jezik“, ATSZJ, Beograd

ne razume jezik koji je u službenoj upotrebi u sudu i pravo na besplatnog tumača, ako je slep, gluv ili nem.”

Važno je da ukazati da ovaj član Ustava pod jednakim uslovima jemči pravo na besplatnog prevodioca, bez obzira na vestu predmeta koji se vodi pred sudom (krivični, prekršajni, parnični, vanparnični, upravni). Takođe, pod jednakim uslovima se ovo pravo jemči i u odnosu na različite uloge koje osoba može imati u sudskom procesu (okrivljeni, svedok, oštećeni, tužilac, tuženi, predlagač, protivnik predlagača, itd). U tom smislu, zanimljivo je sagledati kako procesni zakoni bliže uređuju način na koji se ostvaruje pravo na besplatnog tumača odnosno prevodioca.

Tako je Zakonikom o krivičnom postupku²⁰ propisano da okrivljeni koji je nem, gluv ili nesposoban da se sam uspešno brani, mora imati branioca od prvog saslušanja, pa do pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka. (član 74.) ZKP propisuje poseban način komuniciranja sa takvim licima i to ne samo preko tumača već i kroz mogućnost postavljanja pitanja i davanja odgovora pismeno: (Član 87.) *Ako je okrivljeni gluv, postavljaće mu se pitanja pismeno, ako je nem, pozvaće se da pismeno odgovara, a ako je slep, prilikom saslušanja će mu se usmeno izložiti sadržaj pisanog dokaznog materijala. Ako se saslušanje ne može obaviti na ovaj način, pozvaće se kao tumač lice koje se sa okrivljenim može sporazumeti. Ako okrivljeni ne razume jezik postupka, postavljaće mu se pitanja preko prevodioca.* Ovaj član relevantan je i prilikom ispitivanja svedoka: *“Ako se ispitivanje svedoka obavlja preko tumača, odnosno prevodioca ili ako je svedok gluv, slep ili nem, ispitivanje se vrši na način predviđen u članu 87. ovog zakonika”* (Član 98)

Vidimo da je ZKP kao osnovni metod komunikacije sa gluvim osobama predvideo pisanu komunikaciju, a tek ukoliko komunikaciju nije moguće ostvariti na taj način angažuje se tumač. Ne može se reći da je ovakvo rešenje u suprotnosti sa članom 32. Ustava RS, ali se može konstatovati da ne prati u dovoljnoj meri duh ustavne odredbe, budući da se *pravo na besplatnog tumača* Ustavom bezuslovno garantuje svakoj gluvoj osobi. Ovakvom odredbom ZKP-a ne uvažava se u dovoljnoj meri činjenica da je znakovni jezik prvi jezik gluvih osoba, te da predstavlja osnovno sredstvo komunikacije gluvih osoba. U tom smislu, smatramo da je za komunikaciju sa korisnicima znakovnog jezika moguće direktno primenjivati stav 2 ovog člana (*Ako okrivljeni ne razume jezik postupka, postavljaće mu se pitanja preko prevodioca*), jer se na takav način pravo na upotrebu prvog jezika garantuje svima, bez obzira da li se radi o mađarskom, albanskom, romskom ili srpskom znakovnom jeziku.

²⁰ Zakonik o krivičnom postupku, Sl. glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014, http://www.paragraf.rs/propisi/zakonik_o_krivicnom_postupku.html

Vrlo slična pravila utvrđena su i Zakonom o prekršajima²¹ u članu 206, pa se komentar koji se odnosi na sadržaj ZKP-a može primeniti i na sadržaj Zakona o prekršajima. Ovim zakonom u članu 146. uređeno je i da *“troškovi prevođenja i tumačenja koji nastanu primenom odredaba ustava i zakona kojim se uređuje službena upotreba jezika i pisama, odnosno tumačenja gluvima, slepima i nemima, padaju na teret suda koji vodi postupak.”*

Zakonikom o parničnom postupku²² u članu 95 predviđeno je da *“Stranke i drugi učesnici u postupku imaju pravo da na ročištima i prilikom usmenog preduzimanja procesnih radnji pred sudom upotrebljavaju svoj jezik. Ako se postupak vodi na jeziku koji stranke, odnosno drugi učesnici u postupku ne razumeju, obezbediće im se ako to zahtevaju, usmeno prevođenje na jezik koji razumeju onoga što se iznosi na ročištu, kao i usmeno prevođenje isprava koje se na ročištu koriste radi dokazivanja. [...] Stranke i drugi učesnici u postupku koji su slepi, gluvi ili nemi imaju pravo na besplatnog tumača u postupku pred sudom.”*

I ovaj član učesnicima u postupku pruža pravo na upotrebu svog jezika, te se gluvim osobama jemči pravo na besplatnog tumača, bez obzira na ulogu u kojoj se nalaze u postupku. Ipak, i ovde skrećemo pažnju na to da je gluvim osobama po pravilu znakovni jezik prvi jezik, što je važno prilikom komunikacije sa svedocima. Članom 256. ZPP-a predviđeno je „Svedok koji ne zna jezik na kome se vodi postupak saslušaće se preko prevodioca.”, a zatim i: „Ako je svedok gluv, pitanja će da mu se postavljaju pismeno, a ako je nem, pozvaće se da odgovara u pisanoj formi. Ako saslušanje ne može da se izvrši na ovaj način, pozvaće se tumač.” U tom smislu, baš kao i u primeni ZKP-a, ukazujemo na to da upotreba znakovnog jezika ne treba da bude uslovljena prethodnom proverom sposobnosti i učinkovitosti pisane komunikacije sa gluvom osobom, već da treba da bude prepoznata kao prva opcija.

Kada govorimo o Zakonu o vanparničnom postupku,²³ važno je ukazati na deo člana 177: „Ako učesnik ne zna jezik koji je u službenoj upotrebi, isprava mu mora biti pročitana preko sudskog prevodioca u prisustvu javnog beležnika i dva pozvana svedoka koja uz službeni jezik znaju i jezik učesnika.” U članu 178 navodi se:

21 Zakon o prekršajima, Sl. glasnik RS, br. 65/2013, <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2013/2473-13.pdf>

22 Zakonik o parničnom postupku, Sl. glasnik RS, br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US i 55/2014, http://paragraf.rs/propisi/zakon_o_parnicnom_postupku.html

23 Zakon o vanparničnom postupku, Sl. glasnik RS, br. 25/82 i 48/88 i “Sl. glasnik RS”, br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon, 85/2012, 45/2013 - dr. zakon, 55/2014 i 6/2015, http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_vanparnicnom_postupku.html

„Učesniku koji nije u stanju da čuje, a usled slabovidosti, nepismenosti ili nekog drugog razloga ne može ni da čita, isprava mora biti pročitana preko tumača, u prisustvu javnog beležnika i dva pozvana svedoka.(2) Pozvani svedoci mogu biti samo ona lica koja znaju jezik na kojem je sastavljena isprava i koja mogu da se sporazumeju sa učesnikom.”

Kao i u slučaju tri ranije navedena procesna zakona, i Zakon o vanparničnom postupku ne prepoznaje znakovni jezik kao prvi jezik gluvih osoba, već njegovu upotrebu uslovljava neuspehom drugačijih vidova komunikacije.

Primena ovih zakonskih rešenja opterećena je problemima različite vrste.

Prvi prepoznati problem odnosi se na mali broj tumača. U ovom trenutku nije moguće utvrditi tačan broj sudskih tumača, budući da takve informacije nisu dostupne na sajtu Ministarstva pravde.²⁴ Važno je ukazati i na to da je Ministarstvo pravde 2004. godine poslednji put objavilo oglas za postavljanje tumača, koji je ubrzo poništilo, te da od tada novi tumači nisu mogli dobiti mogućnost da steknu zvanje sudskog tumača. Stanje u AP Vojvodini je povoljnije po gluve osobe, budući da se pretragom spiska *sudskih prevodilaca za gestovni govor* na teritoriji AP Vojvodine, može utvrditi da su neki prevodioci postavljeni tokom 2014. i 2015. godine.²⁵ Na ovom spisku nalazi se ukupno 14 prevodilaca.

Prema informacijama koje su dostupne autorima ovog izveštaja, određeni broj sudskih tumača više ne obavlja taj poziv, ali u ovom trenutku nije poznat tačan broj aktivnih tumača.

Drugi problem koji se u praksi pojavio odnosi se na neusaglašeno tumačenje navedenih odredbi procesnih zakona, na šta su ukazali neki sudski tumači sa kojima su autori ovog izveštaja razgovarali prilikom njegove izrade. Pitanje oko kojeg ne postoji usaglašen odnos sudova je – u kojim sve situacijama treba obezbediti sudskog tumača. Deo uzroka neusaglašene prakse nalazi se u činjenici da se, formalno gledano, radi o tumačima za gluve ili neme osobe, kako je to predviđeno članom Ustava koji je naveden na početku poglavlja. Prema informacijama koje smo dobili od sudskih tumača, neki od njih imaju zvanje „sudski tumač za lica oštećenog sluha“, dok neki drugi imaju zvanje „sudski prevodilac za gestovni govor“. Ovde je važno napomenuti da pitanje naziva zvanja nije isključivo terminološko pitanje. Budući da procesni zakoni predviđaju angažovanje tumača u slučajevima kada je potrebno ostvariti komunikaciju sa gluvom osobom (na primer: [...] *pozvaće se kao tumač*

24 <http://www.mpravde.gov.rs/tekst/756/tumaci-i-prevodioci.php>

25 <http://www.puma.vojvodina.gov.rs/tumaci.php?&PHPSESSID=sqbfhe8a58uafebim9mhqbjr07>

lice koje se sa otkrivenim može sporazumeti - ZKP), u praksi se dešava da sudski tumači bivaju pozvani na ročišta čak i kada gluva osoba ne koristi znakovni jezik. Autorka ove publikacije – sudski tumač – bila je pozvana da ostvari komunikaciju sa strankom kojoj je sluh sa godinama oslabio, tako što je pojačanim tonom ponavljala ono što su govorili sudija i drugi akteri na ročištu, nakon čega je stranka samostalno saopštavala svoje odgovore i komentare. U drugom slučaju, autorka ovog izveštaja bila je pozvana na ročište kako bi čitala sa usana osobe koja zbog oštećenja glasnih žica nije bila u mogućnosti da odgovara na pitanja. Ona je tražila od suda da odgovore daje pisanim putem, budući da je u potpunosti bila u stanju da čuje i razume postavljena pitanja, što sud nije uvažio.

Važno je napomenuti da se prilikom konkurisanja za dobijanje zvanja sudskog tumača za lica oštećenog sluha pred kandidata uopšte ne postavlja uslov da dokaže posedovanje veština ostvarivanja komunikacije sa ljudima koji su gluvi ili nagluvi a ne koriste znakovni jezik. Tako se dešava da na ročišta bivaju pozivani sudski tumači koji nemaju - niti pretenduju da imaju - takvu vrstu kompetencija, čime se dovodi u pitanje svrha njihovog angažovanja, a time i upotreba ograničenih resursa (vreme tumača, sredstva iz fonda za isplaćivanje nadoknada za tumača, itd.).

U tom smislu, pozitivno je to što su nadležni organi AP Vojvodine usvojili drugačiji naziv poziva sudskog tumača (odnosno prevodioca), što bi u praksi trebalo da dovede do toga da prevodioci budu pozivani na sud samo kada se utvrdi da je neophodno obezbediti prevođenje sa srpskog jezika na znakovni jezik i obrnuto. No, mora se konstatovati da je u nazivu upotrebljen neadekvatan termin – sudski prevodilac za gestovni govor. Kako je u predstavljanju pravnog okvira pojašnjeno, zajednica gluvih koristi znakovni jezik, što je u međuvremenu prepoznato i usvajanjem Zakona o upotrebi znakovnog jezika te nije ispravno koristiti termine poput *gest*, *gestovni jezik*, *gestovni govor*, *gestikulacija*, i dr.

Treći prepoznati problem odnosi se na dilemu – nakon što se prepozna potreba za angažovanjem tumača, ko je dužan da snosi troškove njegovog angažovanja? Prema rečima sagovornika - sudskih tumača, u predmetima iz krivične materije praksa sudova je usaglašena i postoji ustanovljeno pravilo da je sud dužan da snosi troškove angažovanja tumača. Međutim, u predmetima iz parnične materije u više navrata je od stranaka u sporu bilo očekivano da snose takvu vrstu troškova. Za potrebe ovog izveštaja prenosimo svedočenje jedne sagovornice – osobe koja je gluva ali ne koristi znakovni jezik već čita sa usana i komunicira putem govora. Ona se u predmetu iz parnične materije nalazila u ulozi strane u sporu. Prilikom prvog dolaska na ročište, prema njenim rečima njoj je tumač bio nametnut iako je ona ukazala na način na koji komunicira sa okolinom. Iako se može uvažiti odluka suda da angažuje tumača

kako bi se otklonili rizici od kasnijeg izjavljivanja žalbe zbog neadekvatne primene odredaba procesnog zakona koje se odnose na angažovanje tumača, važno je ukazati da je, prema rečima sagovornice, sud odbio da snosi troškove angažovanja tumača te naložio njoj kao strani u sporu da snosi takvu vrstu troškova. U drugom slučaju, o čemu svedoči autorka ovog izveštaja, tumač se obratio sudu u nameri da dobije nadoknadu, nakon čega su joj u sudu odgovorili, da je u propisima navedeno da je za stranke u sporu usluga tumača besplatna, da nisu upoznati sa mogućnošću isplate iz budžeta suda, te su iz toga izveli zaključak da tumač radi bez nadoknade. Slično iskustvo autorka ovog izveštaja imala je i pred jednim prekršajnim sudom, kada joj je rečeno da ne postoji fond iz kojeg bi njoj bila isplaćena nadoknada.

Navedeni primeri imali su, posredno ili neposredno, negativne posledice po gluve osobe koje su se u različitim ulogama pojavile u pred sudom. Ukoliko se od strane u sporu očekuje da plati angažovanje tumača, toj osobi može biti otežana zaštita prava pred sudom. Jedna gluva osoba sa kojom su autori izveštaja razgovarali ovako je prokomentarisala praksu nekih sudova da odbijaju da snose troškove angažovanja tumača:

Očekivati od gluve osobe da u sudskom postupku snosi troškove angažovanja tumača je apsurdno. Zamislite da se od osobe u kolicima očekuje da snosi troškove izrade rampe na ulazu u zgradu suda!

Zakoni i drugi pravni akti pomenuti u ovom radu ukazuju na neophodnost stvaranja ravnopravnih uslova za sve, naglašavajući da osobe sa invaliditetom ne smeju biti u nepovoljnijem položaju od drugih osoba zbog svog ličnog svojstva. Što dalje implicira da naplaćivanjem usluge tumača, gluve i nagluve osobe bivaju izložene diskriminaciji u komunikaciji sa državom.

Sličan problem koji su sagovornici naveli odnosi se na troškove angažovanja tumača prilikom overe ugovora. Prema svedočenju sudskih tumača, prilikom overe ugovora u sudu od gluve osobe se očekivalo da obezbedi usluge tumača. Ovakav problem nije otklonjen stupanjem na snagu Zakona o javnom beležništvu.²⁶ Javnobeležničkom tarifom²⁷ predviđeno je: „ako u sastavljanju javnobeležničke isprave učestvuju pozvani svedoci, drugi javni beležnik, prevodioci ili tumači, nagrada se uvećava za 10 bodova za svako od tih lica.” (Član 21, Tarifni broj 18). Ovakvom odredbom gluve osobe se stavljaju u nepovoljniji položaj u odnosu na druge učesnike u sličnim poslovima. Na ovom mestu ukazujemo na sadržaj Pravilnika o javnobeležničkoj

26 Zakon o javnom beležništvu, (“Sl. glasnik RS”, br. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - dr. zakon, 93/2014 - dr. zakon, 121/2014 i 6/2015)

27 Javnobeležnička tarifa, (“Sl. glasnik RS”, br. 91/2014, 103/2014 i 138/2014)

kancelariji i radnom vremenu javnog beležnika,²⁸ kojim se u Članu 6. nalaže da „[u]laz u kancelariju, odnosno zgradu u kojoj se nalazi kancelarija i prilaz zgradi moraju biti osvetljeni, uredni, čisti, bezbedni za nesmetan pristup stranaka i prilagođeni za pristup osoba sa invaliditetom.“ Na ovaj način prepoznata je potreba da se rad javnih beležnika učini pristupačnim osobama sa fizičkim invaliditetom, tako što će javni beležnik biti dužan da se stara o pristupačnosti svojih prostorija, a time i sopstvenog rada. Međutim, očito je da su podzakonskim aktima koji uređuju rad javnih beležnika gluve osobe stavljene u nepovoljniji položaj u odnosu na druge kategorije osoba sa invaliditetom. Ranije je navedeno da su gluve osobe (bile) dužne da snose troškove stvaranja pristupačnog okruženja u nekim postupcima u sudu. Slično tome, prilikom angažovanja javnog beležnika od gluve osobe se očekuje da snosi takve troškove, ukoliko lokalni prevodilački servis nije u stanju da obezbedi sudskog tumača. Pored toga, gluve osobe dužne su da učestvuju u plaćanju uvećane nagrade za rad javnog beležništva po osnovu učestvovanja tumača javnobeležničkom poslu, za razliku od nekih drugih kategorija osoba sa invaliditetom kojima je država – sasvim opravdano – formalno omogućila da pod ravnopravnim uslovima učestvuju u poslovima koji se obavljaju uz učestvovanje javnog beležnika.

Konačno, sudovi ponekad nisu ažurni u isplati nadoknade za rad tumača. Autori izveštaja su u razgovoru sa nekim sudskim tumačima saznali da isplate kasne i do 2 godine, što predstavlja destimulišući faktor za tumače, pa je to verovatno jedan od razloga što su neki sudski tumači prestali da obavljaju taj posao.

5.3. PREVODILAČKI SERVISI ZA ZNAKOVNI JEZIK

Mnoge čujuće osobe, posebno one koje su profesionalno vezane za zajednicu gluвих, poput lekara, poslodavaca, zaposlenih u obrazovnim institucijama, socijalnih radnika, advokata, imale su priliku da učestvuju u „trouglu“, u kom gluva osoba stoji po strani, dok se oni sa njihovim „pomagačima“ konsultuju o njenom životu, navikama, obavezama, terapijama i zadacima koji se očekuju od nje. Od takve komunikacije gluva osoba po pravilu dobije samo bazične informacije, ponekad nedovoljne ni za osnovno razumevanje svojih prava i obaveza. Takav način komunikacije sa gluvim osobama, osim što je diskriminišući, doveo je gluve osobe u stanje neznanja i nemogućnosti da saznaju informacije o koje će im pomoći da samostalno donose odluke i da preuzmu odgovornost za svoj život.

²⁸ „Pravilnik o javnobeležničkoj kancelariji i radnom vremenu javnog beležnika“ je dostupan na: <http://www.mpravde.gov.rs/tekst/726/javni-beleznici.php>

U decembru 2009. godine, počeo je sa radom Prevodilački servis za znakovni jezik u Beogradu kao jedan od najpotrebnijih vidova podrške zajednici Gluvih na njihovom putu ka društvenoj afirmaciji²⁹. Ova vrsta usluge omogućila je gluvim osobama da bez naknade ostvare pravo na komunikaciju na sopstvenom jeziku u različitim situacijama. Prema istraživanju u okviru pilot projekta Servis tumača za znakovni jezik (BIRODI i Forum mladih sa invaliditetom 2010)³⁰ najzastupljenija oblast u kojoj tumači rade i u kojoj je potražnja za tumačima najveća jeste oblast zdravstva. Pored prevođenja u zdravstvu, gluve osobe imaju potrebu za prevođenjem i u policiji, u komunikaciji sa organima lokalne samouprave, organima uprave (katastar, zemljišne knjige, poreska uprava i dr.), fondovima (PIO, RZZO), centrima za socijalni rad, Nacionalnoj službi za zapošljavanje, pri zapošljavanju i na poslu, pri obavljanju telefonskih razgovora, pri prevođenju dokumenata (pisama, formulara, molbi, žalbi, reklamacija), u oblasti finansija, prevođenja radi korišćenja javnih servisa i dobijanja informacija o određenim uslugama, pri roditeljskim sastancima, u proceduri sastavljanja zvaničnih dokumenata (testamenti, ugovori i dr.).

Nakon što se ovakav vid podrške gluvim osobama pokazao kao koristan, u 43 gradova i opština osnovani su slični servisi podrške. Prevodilački servisi su deo lokalnih organizacija gluvih, a njihov rad podržava Ministarstvo rada i socijalne politike finansiranjem projektnih aktivnosti. O radu ovih servisa izrađen je izveštaj 2012. godine,³¹ čije odlomke uz dozvolu autora ovde prenosimo.

Broj usluga u ovim servisima varira na mesečnom nivou; tako se dešava da neki tumači obave više od 50 zadataka tokom kalendarskog meseca, dok u nekim slučajevima ne postoji potreba za pružanjem više od 15 usluga na mesečnom nivou.

U direktnom razgovoru sa korisnicima servisa, autori izveštaja saznali su da oni imaju dve osnovne vrste očekivanja od servisa.

Prva vrsta odnosi se na kontinuiranu dostupnost usluge, odnosno da:

- Usluge prevođenja ostanu besplatne, te da se osigura kontinuirano finansiranje Servisa;

29 „Priručnik za rad prevodilačkih servisa za znakovni jezik“ (2010), Asocijacija tumača srpskog znakovnog jezika <http://www.atszj.org.rs/files/Prirucnik%20PSZJ.pdf>

30 Istraživanje rezultata projekta „Servis tumača znakovnog jezika za gluve osobe“ (2010), GOGB i FMI

31 Žižić D, Mišljenović U. Izveštaj o sprovedenom istraživanju o radu Prevodilačkih servisa za znakovni jezik (2012), Asocijacija tumača srpskog znakovnog jezika <http://www.atszj.org.rs/files/Izvestaj%20o%20sprovedenom%20istrazivanju%20o%20radu%20Prevodilackih%20servisa%20za%20znakovni%20jezik%202012.pdf>

- Servis stalno bude dostupan korisnicima,
- Servis i svi angažovani u Servisu uvažavaju njihovu privatnost.

Kao najilustrativniji stavovi korisnika izdvajaju se:

Važno je da Ministarstvo odnosno država plaća tumače zato što mi gluvi nemamo novca koliko bi nam bilo potrebno da platimo tumača za potrebe koje imamo.

Nekoliko puta mi se desilo da mi je otkazan termin zato što se pojavio neki zadatak koji je prioritetniji.

Servis nema svoj prostor koji bi korisnicima obezbedio privatnost, trenutno se sve dešava tako da svi mogu da vide.

Tumač ili nije upoznat ili ne poštuje dovoljno etički kodeks, jer se događalo da me nakon korišćenja usluge tumača neke čujuće osobe pitaju nešto vezano za pitanja koja su se javljala tokom tih događaja kada sam koristila uslugu tumača.

Druga vrsta očekivanja odnosi se na vrstu i kvalitet pružanja usluga prevođenja, te da:

- Prevodilačke usluge budu pružene na profesionalnom nivou,
- Tumači odlično poznaju znakovni jezik kako bi razmena informacija bila u potpunosti omogućena,
- Tumači poznaju kulturu gluvih.

Kao najilustrativniji stavovi korisnika izdvajaju se:

Očekujem uslugu tumačenja od profesionalnih tumača, što će nama gluvim osobama omogućiti da sami donosimo odluke o svom životu i da mogu da imam puno povrenje u njih.

Ranije sam najčešće išao sa tetkom kada mi je bila potreban pomoć u komunikaciji. Ali to nije bio najsigurniji način komunikacije, pošto moja tetka ne poznaje znakovni jezik, već, budući da sam odrastao sa njom, mi imamo neki naš način komunikacije. Međutim sa tumačem je komunikacija mnogo potpunija i sigurnija.

Tumaču treba obezbediti dodatnu obuku kako bi usavršila znanje znakovnog jezika i time poboljšala kvalitet prevođenja. Tumač je divna osoba ali bi trebalo da još radi na samom poznavanju i korišćenju znakovnog jezika.

Ipak, primetno je da očekivanja korisnika u pogledu uloge tumača nisu uvek usaglašena. Jedna grupa korisnika očekuje da Servis pruži usluge prevođenja, odnosno, ovi korisnici razumeju da je osnovna uloga Servisa da omogući posredovanje u komunikaciji dvoje (ili više) ravnopravnih učesnika. Ovi korisnici razumeju da Servis nije nadležan da pruži usluge pravnog savetovanja i drugih vidova pomoći. Oni očekuju od tumača da se postave neutralno tokom procesa prevođenja i da se pridržavaju etičkog kodeksa profesije. Druga grupa očekuje da tumač bude njihov savetnik i da umesto njih donese odluke i da iz uloge tumača pređe u ulogu socijalnog radnika ili zastupnika. Oni smatraju da je posao tumača da bude aktivno uključen u afirmaciju interesa korisnika tokom obavljanja poslova tumačenja. Ovo se često javlja na prevodilačkim zadacima u policiji, pred sudom, i u drugim situacijama kada gluva osoba angažuje tumača za potrebe ostvarivanja određenih prava ili beneficija. Ovakva različita očekivanja dobro ilustruju dva navoda korisnika:

“Sa tumačem sam otišla na razgovor za posao. Oni su razgovarali, meni je bilo malo glupo što nisam razumela o čemu pričaju ali znam da je poslodavcu teško da se sporazume sa mnom pa je hteo sve prvo da objasni tumaču, pa onda tumač meni da objasni. Onda mi je tumač rekla da sam dobila posao. Uz tumača sam mnogo lakše dobila posao i zbog toga sam mnogo srećna.”

“Očekujem da dobijem kompletnu informaciju. Da tumač prevodi u potpunosti sve ono što moj sagovornik kaže i da mom sagovorniku prenese sve ono što ja želim da mu kažem, onako kako hoću da mu kažem.”

Zaposleni u servisu prepoznali su nekoliko problema u funkcionisanju servisa:

- Nerazumevanja uloge tumača (među gluvim i čujućim korisnicima);
- Nepostojanje edukacije o radu prevodilačkog servisa i tumača u okviru servisa;
- Nedostatak tehničke opreme. Servisi po pravilu nemaju računar i štampač koji su im neophodni za izradu radnih lista i vođenje evidencija korisnika i pruženih usluga;
- Nedostatak finansijskih sredstava za štampanje radnih lista, komunikaciju mobilnim telefonom sa korisnicima servisa (uključujući i video pozive i SMS poruke) i za putne troškove tumača;
- Nedostatak internet konekcije;
- Neadekvatan radni prostor;
- Nedovoljan broj tumača.

Prema rečima osoba angažovanih u servisima, njihovo nastojanje je da se korisnicima ukaže da posao tumača podrazumeva prevođenje sadržaja komunikacije, te da oni

nisu zaduženi za pružanje drugih vidova podrške. Ni čujućí učesnici nemaju uvek dovoljno informacija o ulozi tumača, pa tako i sa njigove strane postoje pogrešna očekivanja. Neke gluve i nagluve osobe su se osnažile i krenule da koriste tumače u širokom spektru svojih društvenih aktivnosti, dok mnoge gluve osobe u Srbiji još uvek koriste članove svoje porodice i nagluve prijatelje, ili pak one koji čuju, kao most u komunikaciji izmedju čujućih osoba i njih samih.

Pored ovih navedenih problema, važno je ukazati i na veoma niske iznose honorara koji se izdvajaju za rad osoba angažovanih u prevodilačkim servisima. Prema podacima iz navedenog izveštaja, predviđeni honorari za mesečno angažovanje su: oko 22.000,00 bruto za tumača i oko 7.000,00 bruto za administratora. Prema informacijama koje su dostupne autorima izveštaja, iznos honorara u međuvremenu nije promenjen. Ovakvi uslovi angažovanja tumača ne mogu se smatrati stimulativnim, pa su zabeleženi slučajevi da tumači odluče da se posvete drugoj vrsti profesije u potrazi za boljim materijalnim stanjem. Ovakve okolnosti naročito mogu da budu štetne po zajednicu gluvih u manjim mestima gde postoji samo jedan kvalifikovan tumač za znakovni jezik, pa se dešava da odlaskom tog tumača bude doveden u pitanje kvalitet pružene usluge, a u drastičnim slučajevima i samo funkcionisanje servisa.

Gradska organizacija gluvih Beograda, koristeći nove tehnologije je 2015. godine otvorila Video relej centar u saradnji sa Ministarstvom za rad, zapošljavnje, socijalna i boračka pitanja – Sektorom za zaštitu osoba sa invaliditetom i Telenor fondacijom.

U centru su angažovana dva tumača koji putem Skype programa, svakodnevno od 7h do 19h besplatno pružaju usluge prevođenja korisnicima srpskog znakovnog jezika na području Srbije.

Ova inovativna usluga se pokazala kao jedan od najkorisnijih vidova pružanja prevodilačke usluge korisnicima znakovnog jezika. Za vrlo kratak period (od juna do decembra 2015) je u Servisu registrovano najviše usluga koje su pružene na ovaj način, podjednako sa prevodilačkim uslugama koje su pružene u zdravstvu. Kako je usluga nova i pruža se kratak vremenski period, izazovi, preporuke za unapređenje usluga i statistika korišćenja usluge preko VRS-a do kraja pisanja izveštaja autorima nije bila dostupna.

5.4. ZAKLJUČCI

Usvajanjem Zakona o upotrebi znakovnog jezika, profesija tumača za znakovni jezik je zakonski regulisana. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, resorni sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom je učinilo značajne korake podržavajući inicijativu Saveza gluvih i nagluvih Srbije, lokalnih organizacija gluvih kao i Asocijacije tumača srpskog znakovnog jezika da se prevodilačke usluge pružaju u okviru razgranate mreže organizacija Saveza. Dalje su prevodilački servisi u okviru lokalnih organizacija gluvih prepoznati kao glavni pružaoci usluga pripadnicima zajednice Gluvih. Međutim, i pored ovih dobrih koraka u praksi je primećeno da postoji pregršt izazova sa kojima se susreću gluve individue u pogledu pristupa odgovarajućoj prevodilačkoj usluzi. Jedan od njih je alarmantno mali broj tumača za znakovni jezik³². Takođe, tumači nemaju formalno obrazovanje, znanje stižu kroz rad i iskustva i nadoknada za njihov rad nije dovoljno stimulatívna da bi se prvenstveno posvetili profesiji tumača za znakovni jezik.

Uprkos tome što od 2010. godine postoje servisi koji pružaju prevodilačke usluge, nedovoljan broj kvalifikovanih tumača utiče na to da još uvek veliki broj gluvih i nagluvih osoba koristi članove svoje porodice i nagluve prijatelje, ili pak one koji čuju, kao most u komunikaciji između čujućih sagovornika i njih samih. U tim situacijama gluva osoba stoji po strani, a čujućí sagovornici se sa njihovim „pomagačima“ konsultuju o njegovim potrebama, navikama, tegobama i preporučenim terapijama. Od cele te komunikacije gluva osoba dobija samo bazične informacije. Takav način (ne) komunikacije sa gluvim osobama, osim što je diskriminišući, dovodi gluve osobe u stanje neznanja i nemogućnosti da saznaju informacije. Tako one ne mogu da spoznaju načine na koje mogu sebi da pomognu i da se samostalno brinu za sebe, te da preuzmu odgovornost za svoj život.

32 Savez gluvih i nagluvih Srbije vodi registar od 84 tumača znakovnog jezika, od kojih se samo 30ak aktivno bavi prevođenjem.

6. OBRAZOVANJE

NAKON ŠTO PREDSTAVIMO SADRŽAJE PRAVNOG OKVIRA KOJI UREĐUJE OBLAST OBRAZOVANJA ZA GLUVE OSOBE, U OVOM POGLAVLJU OSVRNUĆEMO SE NA TRI VAŽNE OBLASTI U OKVIRU OBRAZOVANJA GLUVIH, A TO SU: SPECIJALNE ŠKOLE ZA UČENIKE OŠTEĆENOG SLUHA, INKLUZIVNO OBRAZOVANJE I PRISTUP VISOKOM OBRAZOVANJU.

6.1. PRAVNI OKVIR

U Srbiji je na snazi niz zakona i propisa koji garantuju pravo na ravnopravno obrazovanje gluvim osobama. Tako je **Zakonom o osnovama obrazovanja i vaspitanja**³³ propisano da se obrazovno-vaspitni rad ostvaruje na srpskom jeziku. Za pripadnike nacionalne manjine obrazovno-vaspitni rad ostvaruje se na maternjem jeziku. Izuzetno on može da se ostvaruje i dvojezično ili na srpskom jeziku, u skladu sa posebnim zakonom. Obrazovno-vaspitni rad može da se izvodi i na stranom jeziku, odnosno dvojezično, u skladu sa ovim i posebnim zakonom. Obrazovno-vaspitni rad za lica koja koriste znakovni jezik, odnosno posebno pismo ili druga tehnička rešenja, može da se izvodi na znakovnom jeziku i pomoću sredstava tog jezika. (Član 9) **Zakonom o visokom obrazovanju**³⁴ predviđa se da visokoškolska ustanova može za studente sa hendikepom organizovati i izvoditi studije, odnosno pojedine delove studija, na *gestovnom jeziku*. (Član 80)

Nedavno usvojeni **Zakon o upotrebi znakovnog jezika**, utvrđujući pravo na upotrebu znakovnog jezika, u članu 4. predviđa:

33 Zakon o osnovama obrazovanja i vaspitanja (ZOSOV), “Sl. glasnik RS”, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015 - autentično tumačenje i 68/2015

34 Zakon o visokom obrazovanju, “Sl. glasnik RS”, br. 76/2005, 100/2007 - autentično tumačenje, 97/2008, 44/2010, 93/2012, 89/2013, 99/2014, 45/2015 - autentično tumačenje i 68/2015

Pravo na upotrebu znakovnog jezika podrazumeva pravo gluve osobe na učenje znakovnog jezika i pravo na upotrebu usluge tumača za znakovni jezik.

Niko ne može da zabrani gluvoj osobi pravo na upotrebu znakovnog jezika.

Glavo dete ima pravo da uči i koristi znakovni jezik.

Roditelj, odnosno staralac gluvog deteta, kao i sva druga lica, ne mogu da mu zabrane učenje i korišćenje znakovnog jezika.

Isti Zakon utvrdio je u članu 9. uslove upotrebe znakovnog jezika u ustanovama obrazovanja:

Obrazovno-vaspitni rad u ustanovama obrazovanja i vaspitanja i studije na visokoškolskoj ustanovi mogu se izvoditi na znakovnom jeziku za gluve osobe, u skladu sa njihovim potrebama, sposobnostima i mogućnostima.

Obrazovno-vaspitni rad iz stava 1. Ovog člana ostvaruje se na osnovu procene potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene i socijalne podrške interresorne komisije kroz program vaspitanja i obrazovanja dece, odnosno školski programi individualni obrazovni plan za učenike, u skladu sa zakonom.

Srbija je 2009. godine ratifikovala **Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom**. Konvencija u članu 24 koji se bavi obrazovanjem, između ostalog, navodi da države potpisnice priznaju pravo svih osoba sa invaliditetom na obrazovanje. A u cilju ostvarivanja ovog prava bez diskriminacije i na osnovu jednakosti sa drugima, osiguraće inkluzivni sistem obrazovanja na svim nivoima i učenje tokom čitavog života usmereno na: pun razvoj ljudskih potencijala i osećanja dostojanstva i samovrednosti, razvijanje ličnosti, talenata i mentalnih i fizičkih sposobnosti osobe sa invaliditetom do najveće moguće mere i omogućavanje da sve osobe sa invaliditetom efektivno učestvuju u slobodnom društvu.

Prilikom ostvarivanja ovog prava, države potpisnice treba da osiguraju razumne adaptacije koje će odgovarati potrebama pojedinaca, kao i neophodnu podršku osobama sa invaliditetom u sklopu opšteg obrazovnog sistema kako bi im se olakšalo efektivno obrazovanje. Takođe se predviđa pružanje individualnih mera podrške koje maksimiziraju akademski i socijalni razvoj, u skladu sa ciljem pune uključenosti.

U Konvenciji se takođe navodi da države potpisnice preduzimaju odgovarajuće mere koje će između ostalog: olakšati učenje znakovnog jezika i promovisanje lingvističkog

identiteta zajednice Gluvih i osigurati da se obrazovanje osoba, a naročito dece koja su gluva, slepa ili gluvoslepa vrši na jezicima i oblicima komunikacije koji su najprimerniji i u okruženju koje osigurava maksimalan akademski i društveni razvoj.

Da bi pomogle u garantovanju uživanja ovog prava, države potpisnice preduzeće odgovarajuće mere za zapošljavanje nastavnog osoblja koje je kvalifikovano da koristi znakovni jezik i brajevo pismo, uključujući nastavnike koji su i sami osobe sa invaliditetom i da obuče stručnjake i osoblje koji rade na svim nivoima obrazovanja. Takav trening i obuka treba da obuhvate podizanje nivoa svesti o invalidnosti, upotrebu odgovarajućih argumentovanih i alternativnih načina, sredstava i formata komunikacije, obrazovnih tehnika i materijala radi podrške osobama sa invaliditetom.

Države potpisnice će takođe osigurati da osobe sa invaliditetom mogu imati pristup opštem tercijalnom obrazovanju, profesionalnom osposobljavanju i edukaciji, obrazovanju za odrasle i životnom učenju na jednakim osnovama sa ostalim licima; radi ostvarivanja pomenutog cilja, države potpisnice će osigurati da se osobama sa invaliditetom pruže razumne adaptacije.

###

Zakonodavni okvir države Srbije, dakle, priznaje znakovni jezik kao ravnopravan sa govornim jezicima i zagovara podsticanje i promovisanje posebnog lingvističkog i kulturnog identiteta zajednice gluvih, a Gluvim osobama priznaje se pravo na obrazovanje na maternjem- srpskom znakovnom jeziku. Međutim situacija u praksi ne govori u prilog tome.

Tokom analize stanja u ovoj oblasti sprovedene su dve fokus grupe; sa učenicima jedne od specijalnih škola za učenike oštećenog sluha³⁵ (u daljem tekstu: specijalna škola) i sa bivšim učenicima te škole koji su obrazovanje nastavili u okviru redovnog školstva, na srednjoškolskom nivou i u visokoškolskim ustanovama. Sprovedena su i dva intervjua, sa defektolozima-surdopedagozima, nastavnicima u specijalnoj školi, kao i sa pripadnicima zajednice Gluvih. Iz navoda učesnika u istraživanju uočeno je da je situacija u praksi, po pitanju prava na obrazovanje na znakovnom jeziku, ne zadovoljava na najbolji način potrebe gluvih korisnika i nastavnika.

U ovoj analizi smo s namerom, uz osvrt na pravni okvir, prednost dali zapažanjima Gluvih korisnika, budući da dosadašnja istraživanja i analize stanja nisu dovoljno uzimala u obzir stavove samih korisnika.

35 Iako zajednica gluvih ne podržava korišćenje izraza „osobe oštećenog sluha“, škole u Srbiji u svom nazivu imaju ovu sintagmu pa smo je i mi u izveštaju iskoristili govoreći o školama za gluve.

6.2. SPECIJALNE ŠKOLE ZA UČENIKE OŠTEĆENOG SLUHA U SRBIJI

Tri osnovna metoda komunikacije i podučavanja koji se koriste u radu sa gluvom decom su:

Bilingvalni – u kome se znakovni jezik uči kao prirodni ili prvi jezik Gluve dece, dok se govorni/pisani jezik sredine (na primer: finski jezik u Finskoj, španski u Meksiku i slično) uči kao drugi jezik.

Totalni – koji podrazumeva kombinaciju znakova i govornog jezika, što uključuje znakovni jezik, ručni alfabet, gestove, vizuelna sredstva, pisanje, glas i čitanje sa usana.

Oralni – u okviru koga je naglasak stavljen na govor, slušanje i čitanje sa usana i koji pretpostavlja da se sve informacije mogu preneti korišćenjem govornog jezika. Ovaj pristup obično isključuje korišćenje znakovnog jezika.³⁶

Imajući u vidu da su prve škole za gluvu decu u Srbiji formirane posle 1880. godine, odnosno nakon donošenja Milanske rezolucije kojom je oralni metod prevagnuo nad znakovnim jezikom, oralna metoda se, od samog početka, ustalila u specijalnim školama za gluve. Istina, bilo je i pojedinačnih pokušaja izvođenja nastave na znakovnom jeziku. Tako je Jovan Boljarić u svojoj privatnoj školi, koja je bila kratkog veka, radeći sa gluvom decom, preraslom za školovanje, uveo u nastavu izvesne lične koncepcije služeći se prstnom daktilologijom (koju je sam sastavio, na osnovu jednoručne Cehove azbuke) i pisanom metodom.³⁷

Dugo je u specijalnim školama u Srbiji vladala isključivo oralna metoda komunikacije i rada sa gluvom i naglupom decom. Iako je brojnim istraživanjima ustanovljeno da bilingvalna metoda dovodi do najuspešnijih rezultata u obrazovanju gluvih osoba³⁸, trenutno ne postoje povoljni uslovi za uspostavljanje bilingvalnog metoda u obrazovanju gluvih u Srbiji.

U Srbiji, trenutno postoji sedam specijalnih škola za gluvu i naglupu decu koje u svom sastavu imaju internat i jedno odeljenje u okviru redovne škole. U tim školama

36 Preuzeto sa veb sajta Svetske federacije Gluvih - <http://wfdeaf.org/our-work/focus-areas/deaf-education>

37 Jemina Napier, Rachel McKee, Della Goswell, Prevođenje sa znakovnog jezika i na znakovni jezik (uređeno srpsko izdanje 2013), Obrazovanje gluvih u Srbiji, Mile Crevar (25 str.)

38 Radoman & Nikolić G(2000, 2002) „Uloga znakovnog jezika u unapređivanju komunikativne sposobnosti i školskog uspeha dece sa oštećenim sluhom“, Beograd

sveobuhvatnu nastavu uglavnom drže defektolozi – surdopedagozi, koji kao metod komunikacije i podučavanja koriste oralnu ili totalnu metodu. U okviru totalne metode, znakovni jezik se ne koristi kao prvi jezik zajednice Gluvih, na kome se odvija nastava, već samo kao pomoćno sredstvo, uz druga pomoćna sredstva kao što su: govor, vizuelna sredstva, moderne tehnologije i drugo, što gluvim učenicima ne obezbeđuje sredinu koja podstiče razvoj lingvističkog i kulturnog identiteta.

Osim toga usvajanje gradiva na drugom jeziku, što je govorni srpski jezik za gluve osobe, umnogome snižava nivo stečenog obrazovanja. Prema rečima učesnika fokus grupe:

„Svi nastavnici bi morali odlično da poznaju znakovni jezik i da ga sa decom koriste od prvog dana. Tada bi sigurno i obrazovanje gluvih bilo mnogo bolje, a ne kao sada.“

„Kada bi deca od prvog dana učila znakovni jezik bilo bi im mnogo lakše kasnije da komuniciraju ali i da usvajaju nova znanja.“

Defektolozi-surdopedagozi koji sprovode nastavu u školama za učenike oštećenog sluha, tokom svog obrazovanja na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (nekada: Defektološki fakultet) od pre nešto više od deset godina u okviru svog obrazovanja usvajaju osnove znakovnog jezika; ta obuka traje 2 semestra i nosi ukupno 8 ESPB³⁹.

Jedan od učesnika fokus grupe navodi:

„Nastavnici uglavnom koriste znakovni jezik, ali nisu fluentni u njemu, već poznaju samo osnove komunikacije, odnosno određene znake kojima prate strukturu srpskog jezika.“

Nastavnici se u komunikaciji sa gluvim učenicima uglavnom oslanjaju na čitanje sa usana praćeno osnovnim znacima srpskog znakovnog jezika. Manji broj nastavnika u boljoj meri poznaje znakovni jezik, a neki koriste samo oralni vid komunikacije. To dovodi do toga da komunikacija između nastavnika i učenika nije potpuna. Vrlo često nastavnici ne razumeju svoje učenike i obrnuto. To ozbiljno narušava građenje odnosa nastavnik-učenik i umanjuje mogućnosti za razvoj i napredak gluve dece.

Prema rečima jednog od učesnika fokus grupe:

39 FASPER <http://www.fasper.bg.ac.rs/defektologija/kurikulum-sluh-2015.pdf> - pregledano 04.11.2015

„Ja sam recimo često imao problem da se sporazumem sa nastavnicima, pošto ja ne govorim dobro, a njihovo znanje znakovnog jezika je veoma slabo, tako da se međuobno nismo dobro razumeli. Nakon nekoliko neuspelih pokušaja uglavnom bih zamolio jednog od drugara iz razreda koji dobro govori da mi prevodi u razgovoru sa nastavnikom. Kada bi taj moj drug iz nekog razloga izostao iz škole, ja sam morao sam da se snalazim u komunikaciji, što je bilo jako teško. I to je sve za mene bilo veoma naporno i umarajuće.“

U komunikaciji između nastavnika i učenika koji ne vladaju dobro srpskim jezikom i čitanjem sa usana, često posreduju nagluvi učenici i gluvi učenici koji su u boljoj meri savladali srpski jezik i govor, koji tada preuzimaju ulogu prevodioca za znakovni jezik u komunikaciji između nastavnika i drugih učenika, što govori o nedovoljnoj obučenosti nastavnika za komunikaciju i rad sa gluvom decom i ne govori u prilog stvaranju okruženja koje osigurava maksimalan akademski i društveni razvoj gluve dece.

Jedna od učesnica fokus grupe navodi:

„U vreme kada sam ja išla u školu, nastavnici nisu koristili znakovni jezik, uglavnom su predavali i komunicirali sa nama oralnim putem, a mi smo morali da čitamo sa usana. Meni je to išlo malo bolje nego ostalim đacima iz mog razreda, ali su me zato često na časovima prekidali da bih im prevela šta je nastavnik rekao i tako sam gubila dosta od sadržaja.“

Glui i nagluvi učenici koji vladaju i znakovnim jezikom i govorom se takođe ponekad angažuju kao prevodioci na roditeljskim sastancima u slučaju kada među roditeljima ima guvih osoba.

Iako se sa isključivo oralne metode prešlo na totalnu metodu, a znakovni jezik nije zabranjen, kao što je to nekada bilo, akcenat u obrazovanju gluvih je i dalje najčešće stavljen na učenje govora i artikulaciju, što ne nailazi na odobravanje korisnika, koji bi umesto toga želeli dublje izučavanje znakovnog jezika i samog nastavnog gradiva, što bi obezbedilo kvalitetnije obrazovanje a samim tim i kvalitetniji život gluvim osobama. Prenosimo neke stavove učesnika fokus grupe:

„Ono što se sada događa u školi za gluve, a što je po meni nedopustivo, jeste da učenici propuštaju redovne časove zbog govornih vežbi. Kako ne postoji poseban čas govornih vežbi, učenici na smenu napuštaju časove koji su u toku, kako bi išli na govorne vežbe, ali time propuštaju nastavu a to ne bi smelo da se događa. Ako već postoje govorne vežbe, mora da postoji poseban čas ili posebno vreme određeno za to, koje se ne preklapa sa redovnim časovima.“

„Meni se dešavalo da me nastavnik govornih vežbi pozove na vežbe tokom časova koji su mi važni i sa kojih ne želim da odsustvujem. Ja od govornih vežbi ne vidim neku veliku korist, dok su mi neki predmeti veoma važni, kao što je recimo matematika, i radije ću da ostanem i da naučim nešto iz matematike nego što bih išla na govorne vežbe.“

„Ono što mi je najteže i što nikako ne volim jeste da učim napamet stvari bez razumevanja. Ne volim ni to što učimo napamet pesmice i to ne na znakovnom jeziku nego moramo da ih izgovaramo i onda nam nastavnik ispravlja izgovor.“

Učesnici fokus grupe ukazali su i na to da se veoma često pametnijim i naprednijim učenicima smatraju oni koji su dobro savladali govor i oni bivaju favorizovani, dok se oni koji ne govore dobro i nisu savladali osnove srpskog jezika smatraju učenicima sa manjim kapacitetima.

Na pitanje kako se odvija komunikacija izađu nastavnika i učenika u školi za učenike oštećenog sluha, jedan od učesnika fokus grupe je odgovorio:

“Nastavnici uglavnom koriste znakovni jezik ali ga ne poznaju dovoljno dobro, tako da moramo i da čitamo sa usana. Takav način komunikacije pristupačan je onima koji su pametni, oni koji nisu pametni uglavnom ne razumeju.“

Na pitanje ko su oni koji su pametni, isti učesnik odgovorio je:

„Oni koji dobro govore i koji poznaju reči srpskog jezika i mogu da se oslone i na čitanje sa usana, zato što u razumevanju onoga što nastavnik govori ne možemo da se oslonimo na njihov znakovni jezik, već moramo i da čitamo sa usana.“

„Nastavnici obraćaju više pažnje na one koji bolje govore, dok s manje pažnje prate odgovaranje onih koji lošije govore i oni dobijaju i manje ocene.“

Prema usaglašenom stavu gluvih osoba, učesnika fokus grupe, znakovni jezik se ne uči i ne razvija u okviru nastavnog programa u školi za učenike oštećenog sluha, učenici ga uče i razvijaju u međusobnoj komunikaciji ili u komunikaciji sa članovima porodice ako dolaze iz porodica u kojima ima još gluvih članova, ali se kroz sam sistem školstva ne podstiče njegovo korišćenje, učenje i razvoj.

Prema rečima nekih od predstavnika zajednice Gluvih i Gluvih učenika za vannastavne aktivnosti koje se događaju u okviru škole, kao što su razne priredbe, uglavnom se favorizuju učenici koji dobro govore, dok se učenicima koji se primarno

izražavaju na znakovnom jeziku daju manje uloge. Takođe se dešava i to da se takvi događaji ne prevode na znakovni jezik što ih čini nepristupačnima za gluve učenike, roditelje i ostale gluve osobe u publici.

Prema rečima jedne odrasle gluve osobe:

„Na priredbi koja je ove godine organizovana u čast đaka prvaka, uopšte nije bilo prevoda na znakovni jezik, iako je u publici bilo učenika i roditelja koji su Gluvi, kao i drugih pripadnika zajednice Gluvih. I ja sam gluva osoba i nisam mogao da pratim šta se događa na sceni budući da se sve odigravalo na govornom srpskom jeziku. Kada je trebalo aplaudirati, neki gluvi učenici nisu želeli da aplaudiraju. Bio je to verovatno njihov način da bojkotuju ovaj događaj koji im je bio nepristupačan. Neki od njih su i u tom trenutku ukazali nastavnicima na to da bi neko trebalo u toj situaciji da prevodi na znakovni jezik budući da u publici ima gluvih osoba, ali do kraja priredbe nije bilo prevoda na znakovni jezik.“

Status znakovnog jezika nije u svim školama isti. Postoje specijalne škole koje u većoj meri koriste znakovni jezik u nastavi i u kojima se apsolutna prednost ne daje govoru, već učenici imaju mogućnost da svoje znanje izlože na znakovnom jeziku. Ali ni u tim školama znakovni jezik nije primarni metod komunikacije već jedno od pomoćnih sredstava u komunikaciji i u radu.

Očekivani rezultati učenja u specijalnim školama za decu oštećenog sluha su na mnogo nižem nivou od onih u redovnom obrazovanju i to znatno otežava uključivanje učenika iz specijalne škole u redovni sistem obrazovanja na srednjoškolskom nivou, kao i na nivou visokog obrazovanja.

„Sećam se da sam na polugodištu prvog razreda srednje škole imala sedam jedinica, što nisam mogla da razumem budući da sam u osnovnoj školi za gluve bila odličan đak, čak sam dobila i Vukovu diplomu. Ali onda sam shvatila da je nivo znanja koji se traži u redovnoj školi mnogo viši u poređenju sa onim što se uči u školi za gluve. Toliko da su moji roditelji morali da angažuju privatne profesore iz mnogih predmeta, kako bih uspela da se uklopim u redovnu školu. I zahvaljujući njima sam uspela da završim srednju školu.“

“Nivo mog znanja po završenoj osnovnoj školi za gluve bio je katastrofalno nizak u poređenju sa znanjem koje su imali moji čujućí vršnjaci koji su završili redovnu osnovnu školu.“

„Na polugodištu prvog razreda srednje (redovne) škole imala sam nedovoljan

uspeh i tada sam se osećala kao da celo moje prethodno školovanje (u specijalnoj školi) nije služilo ničemu.“

Iako gluvi učenici koji imaju četvrti stepen stručne spreme ispunjavju formalni uslov da nastave školovanje u visokoškolskim ustanovama, nivo znanja stečenog u specijalnoj srednjoj školi ih najčešće onemogućava u tome da to svoje pravo i ostvare u skladu sa svojim afinitetima i željama.

„Imala sam jednu čujuću drugaricu koja je bila moja vršnjakinja. Kada bismo uporedile stvari koje učimo iz različitih predmeta, shvatila bih koliko nam se programi razlikuju. Program po kome smo mi radili je bio mnogo lakši i manje zahtevan. U to vreme sam zbog toga bila srećna jer nisam morala mnogo da učim i da ulažem veliki napor a dobijala sam dobre ocene. Tek kada sam došla na fakultet shvatila sam da je to u stvari jako loše i da sam u tome bila u veoma neravnopravnom položaju u odnosu na svoje čujuće kolege. Tada sam shvatila da program po kome se radi u školi za gluve mora da se promeni i da se izjednači sa programom u redovnim školama. Sada to posmatram kao nešto veoma negativno. Da je nivo obrazovanja koji dobijamo u školi za gluve na istom nivou kao obrazovanje u redovnim školama, izbor bi nam bio mnogo veći i mogli bismo da biramo profesiju po svojim afinitetima. Ovako, moramo da biramo na osnovu toga koja je škola ili fakultet lakši kako bismo mogli da ih završimo.“

Prema rečima jednog od nastavnika, od pre nekoliko godina zvanični nastavni program u specijalnoj školi je program koji se koristi i u redovnom obrazovanju, a na osnovu njega se kreira individualni obrazovni plan (IOP) za svako pojedinačno dete u skladu sa njegovim individualnim sposobnostima. Prva generacija učenika koja radi po ovom reformisanom programu trenutno pohađa osnovnu školu, te će pravi rezultati ovog reformisanog programa biti vidljivi tek za nekoliko godina.

Nastavu u specijalnim školama izvode uglavnom nastavnici koji su po obrazovanju defektolozi. Učesnici fokus grupa su kao problem naveli to da, budući da defektolozi nisu stručni u oblastima u kojima predaju, ne pronalaze dobre načine da nastavne sadržaje iz tih oblasti prenesu tako da učenicima budu dostupni i razumljivi.

Učesici fokus grupe naveli su primer jednog nastavnika koji, kada je počeo da radi u školi, nije poznao znakovni jezik, i tada se po prvi put susreo sa gluvim osobama, ali je uz trud i želju, bez predrasuda o gluvim osobama i znakovnom jeziku, a ponajpre svojom stručnošću u oblasti u kojoj predaje, uspeo da ostvari odličan odnos sa učenicima, da im približi i pojasni nastavni sadržaj i da u njima probudi interesovanje za taj predmet.

Jedna od učesnica u fokus grupi navodi:

„Ja sam u višim razredima osnovne škole imala različite nastavnike za različite predmete, ali su svi oni po obrazovanju bili defektolozi. Imala sam tako i nastavnika matematike koji je po struci defektolog, i imala sam probleme sa matematikom, nije mi išlo dobro. Onda smo u srednjoj školi dobili profesorku koja je diplomirani profesor matematike. Mislila sam da će sada situacija biti biti još teža. Međutim dogodilo se to da sam počela da razumem stvari koje ranije nisam razumela, da sam brzo napredovala i da mi je matematika sve bolje išla. I iako su stvari koje smo učili bile i komplikovanije od onih koje smo učili ranije, shvatila sam da sve bolje pratim i razumem. Onda sam shvatila da je jako važno da nastavnik koji predaje određeni predmet mora da bude stručnjak u svojoj oblasti i da je jako loša praksa da nastavnici koji su po obrazovanju defektolozi predaju sve predmete, da je i to verovatno jedan od razloga zašto je nivo obrazovanja tako loš.“

Još jedan od problema koji su naveli učesnici fokus grupa je i taj da je izbor smerova u okviru srednjoškolskog obrazovanja u specijalnoj školi veoma ograničen i to pre svega na zanatska zanimanja trećeg stepena. Mogućnost sticanja četvrtog stepena stručne spreme svedena je na jedan obrazovni profil i to samo u jednoj od sedam škola u Srbiji.

Govoreći o prednostima pohađanja specijalne škole, učesnici fokus grupa su naveli sledeće:

„Meni je bilo najlepše to što sam bila zajedno sa drugom gluvom decom i što sam osećala pripadnost. Nisam se nikada osećala isključeno i osećala sam se dobro u tom ambijentu okružena drugim gluvim osobama.“

„I dan danas se sećam svog osećanja kad sam sa mamom prvi put ušla u dvorište škole za gluve u Beogradu. Bilo je tu i starije i mlađe dece i svi su pričali na znakovnom jeziku i svi su bili zajedno. Bila sam zadivljena. Poželela sam da ostanem tu i kada mi je mama rekla da ću od sada tu ići u školu bila sam najsrećnija na svetu.“

„Ne znam kako tačno da opišem taj osećaj, bila sam ushićena i radovao me je osećaj da nisam sama. U svom rodnom mestu sam se osećala pomalo usamljeno, a onda sam, došavši u Beograd, shvatila da ima još mnogo gluve dece kao što sam ja, i to mi je bio predivan osećaj.“

Na pitanje kako bi izgledala škola za gluve, u skladu sa njihovim potrebama a u cilju ostvarivanja kvalitetnog obrazovanja, učesnici fokus grupa su naveli sledeće:

- a) Svo nastavno, stručno i pomoćno osoblje angažovano u školi za Gluve moralo bi da bude fluentno na znakovnom jeziku i da poznaje istoriju i kulturu Gluvih, a komunikacija i nastava bi trebalo da se odvijaju na znakovnom jeziku kako bi gluvi učenici što bolje usvojili nastavne sadržaje i životne veštine.
- b) Škola za gluve bi trebalo da okuplja svu gluvu decu i učenike u kojoj će oni na pravi način moći da razvijaju lingvistički i kulturni identitet.
- c) Nivo obrazovanja morao bi da se izjednači sa nivoom obrazovanja koje se nudi u redovnim školama i da se kroz njega omogući gluvim učenicima da razviju jezičke veštine na znakovnom jeziku i na pisanom srpskom jeziku.
- d) U nastavni program za obrazovanje gluvih učenika bi trebalo uvesti predmete koji se bave istorijom i kulturom Gluvih.
- e) Proširiti izbor predmeta, smerova, oblasti, profesija za koje gluvi učenici mogu da se obrazuju, a koji odgovaraju različitim afinitetima učenika.
- f) Obučiti i angažovati gluve nastavnike
- g) Direktor škole bi trebalo da bude gluva osoba, jer će se, kao pripadnik zajednice na najbolji način boriti za interese te zajednice.

Imajući u vidu ovakva svedočenja gluvih osoba, škola za gluve predstavlja važno mesto koje obezbeđuje okruženje u kome se podstiče razvoj kulturnog identiteta gluvih osoba čije je glavno obeležje - znakovni jezik.

6.3. INKLUZIVNO OBRAZOVANJE

Učesnici fokus grupe koji su prošli kroz redovan sistem obrazovanja kao prvo zapažanje iznose svoje osećanje usamljenosti, isključenosti i nepripadnosti. Pre svega zbog nemogućnosti komunikacije sa ostalim đacima ili studentima, ali i zbog nivoa prethodno stečenog znanja koje im je otežavalo put ka profesionalnom napretku i odvajalo ih od ostalih studenata ili đaka.

Kao prednost uključivanja u redovni sistem školstva navode bolji kvalitet obrazovanja koji nudi veće mogućnosti za profesionalni i lični razvoj, a kao manu, nepristupačnost informacija i sadržaja, nepostojanje podrške za gluve đake i studente u redovnim

školama i na fakultetima, pre svega u vidu usluge tumača za znakovni jezik, nerazumevanje okoline, primoranost da se oslanjaju na dobru volju i pomoć drugih đaka i studenata.

„Kada sam prvi put došla u redovnu školu bilo mi je jako teško jer sam se osećala kao stranac, kao da imam neku zaraznu bolest i da me zbog toga svi izbegavaju.“

„Ja sam se bolje osećala u školi za gluve zato što nastavnici ipak bar na nekom nivou poznaju znakovni jezik i lakše mi je bilo da ih razumem i da sa njima uspostavim komunikaciju ali je nivo obrazovanja koji nudi škola za gluve jako nizak. Sa druge strane redovna škola i fakultet nude bolje obrazovanje ali se ja u toj sredini nisam osećala prijatno jer nisam mogla da uspostavim dobru komunikaciju sa kolegama i profesorima i mnoge informacije su mi ostajale nedostupne. Tako da i jedno i drugo ima svoje prednosti i mane, ali bi najbolje bilo kada bi se prednosti iz jednog i drugog spojile u jedno, tj. u mogućnosti da se ima pristup kvalitetnom obrazovanju, uz komunikaciju na znakovnom jeziku.“

Mnoga deca koja ne čuju po trendu inkluzivnog obrazovanja pohađaju redovne škole u kojima se nastava obavlja isključivo na srpskom jeziku. *Pravilnikom o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku*⁴⁰ predviđaju se brojni oblici podrške deci i učenicima. Između ostalog i podrška u prevazilaženju jezičke barijere kao podrška deci kojoj srpski nije maternji jezik, kao i obezbeđivanje obuke za korišćenje znakovnog jezika kako deci tako i nastavnicima, vaspitačima i stručnim saradnicima. Međutim i ovde se znakovni jezik navodi kao jedan od alternativnih vidova komunikacije a ne kao prirodni, prvi i maternji jezik Gluvih osoba.

U praksi su ti učenici uključeni u inkluzivno obrazovanje bez podrške. Nismo naišli na primer podrške gluvim učenicima u inkluzivnom obrazovanju u vidu obezbeđivanja usluge tumača za znakovni jezik u nastavi. Jedini primer podrške po navodima nastavnika iz specijalne škole za učenike oštećenog sluha, jesu defektolozi-surdopedagozi angažovani kao podrška u obrazovno-vaspitnom radu sa gluvim i nagluvim učenicima, po potrebi. Naglašeno je takođe da se tek od skora tim pedagoškim asistentima rad na podršci gluvim učenicima u inkluzivnom obrazovanju računa u obavezni fond časova, što znači da su taj rad do skora obavljali praktično bez nadoknade.

40 *Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku*
<http://www.zdravlje.gov.rs/downloads/Zakoni/Pravilnici/PravilnikODodatnojObrazovnojZdravstvenojISocijalnojPodrsciDetetuUceniku.pdf>

Stoga se može zaključiti da su gluvi učenici uključeni u sistem inkluzivnog obrazovanja praktično bez podrške i bez pravog senzibilisanja okruženja koji bi podrazumevao upoznavanje nastavnog i stručnog osoblja kao i ostalih učenika sa načinima komunikacije i obeležjima kulture zajednice Gluvih, što bi omogućilo uspješnije prilagođavanje i uklapanje gluvog učenika u okruženje redovnog obrazovanja.

Ono što je sistem inkluzivnog obrazovanja doneo je i veći broj učenika sa različitim smetnjama u razvoju, u specijalne škole za učenike sa oštećenim sluhom, što je negativno okarakterisano od strane gluvih korisnika. Razlog za to nisu netrpeljivost ili drugi oblici socijalne distance gluvih osoba prema takvim učenicima, već mišljenje gluvih osoba sa kojima smo o ovom pitanju razgovali, da se tako još više onemogućava stvaranje adekvatnog okruženja za lingvistički razvoj gluve dece i učenika koji je od ključne važnosti za razvoj i očuvanje lingvističkog i kulturnog identiteta gluve osobe kao pripadnika posebne jezičke i kulturne manjine.

Na pitanje kakav je stav nastavnog i stručnog osoblja po pitanju mogućnosti za prelazak na bilingvalni metod obrazovanja, nastavnik iz jedne od specijalnih škola odgovorio je da raspoloženje angažovanih u toj školi postoji, ali to praktično nije moguće sada postići zato što je u razredima u kojima postoje učenici sa različitim smetnjama u razvoju i sa malim brojem gluve i nagluve dece, nemoguće sprovesti nastavu na znakovnom jeziku, već se moraju kombinovati različiti načini komunikacije i različite metode rada u skladu sa mogućnostima i potrebama svakog pojedinačnog deteta.

Imajući u vidu sve navedene stavove gluvih sagovornika, može se zaključiti da inkluzivno obrazovanje za gluvu decu i učenike ne podrazumeva zatvaranje škola za gluve, već stvaranje sredine koja će obezbediti izgradnju jezičkog i kulturnog identiteta i kvalitetno obrazovanje na maternjem jeziku, u okviru škola za gluve, što će onda omogućiti gluvim učenicima kvalitetnije uključivanje u redovno obrazovanje na višim nivoima, uz odgovarajuću podršku.

6.4. PRISTUP VISOKOM OBRAZOVANJU

Iako su svi učesnici fokus grupa koji su prošli kroz sistem visokog obrazovanja naveli da su ostali studenti bili voljni da im pomognu tokom studiranja, naglašavaju da im je bilo veoma teško zbog nemogućnosti uspostavljanja potpune komunikacije sa profesorima i kolegama, zbog toga što su morali da se oslanjaju na dobru volju i pomoć kolega, kao i zbog nedovoljnog predznanja koje je umnogome otežavalo

njihovo studiranje. Oni takođe navode da bi podrška, pre svega u vidu tumača za znakovni jezik, ali i drugi vidovi podrške, kao što je na primer asistent za pisanje beležaka, umnogome olakšala i učinila kvalitetnijim proces njihovog školovanja.

„Moje iskustvo sa ostalim studentima je bilo neočekivano dobro. Mislio sam da će me izbegavati zato što sam gluv i da neće hteti da mi pomognu, ali su zapravo bili jako susretljivi, davali su mi informacije koje ja nisam mogao da čujem, rekli bi mi kada bi me profesor na predavanju prozvao pošto su učionice velike i ja ne mogu da čitam sa usana u tom ambijentu, davali su mi beleške.“

„Profesori su bili raspoloženi da mi pomognu u komunikaciji jedan na jedan, ali sama predavanja nisam mogao da pratim, jer nije obezbeđen tumač. Morao sam ipak da budem prisutan, jer je to bila moja obaveza kao studenta i da bih sakupio neophodne bodove. Sa mnom je u grupi bilo još nekoliko gluvih studenata i mi bismo na predavanjima, budući da nismo mogli da ih pratimo, pričali među sobom. Značilo mi je to što je bilo nekoliko nas gluvih studenata, jer bi mi u suprotnom bilo jako dosadno na predavanjima, ovako sam bar sa njima mogao da ćaskam.“

„Učili smo iz knjiga ili iz beleški koje su nam kolege koje čuju davale. Ali sve je to bilo jako naporno i teško. Najviša ocena koju sam na ispitima iz teorijskih predmeta uspevao da dobijem je 6. Ali sam zato na praktičnim predmetima, kao što je dizajn ambalaže dobijao i više ocene, pa čak i 10.“

„Meni bi bilo jako značajno da sam mogla da imam tumača tokom studiranja. Često mi se dešavalo da u komunikaciji sa profesorima na fakultetu, zbog toga što nam je potrebno više vremena da ostvarimo komunikaciju, ne dobijem sve potrebne informacije, pre svega zato što profesori nemaju toliko vremena a i zato što je meni neprijatno da toliko vremena oduzimam drugim studentima. Da sam imala tumača za znakovni jezik, ta bi komunikacija bila mnogo brža i sigurnija i sigurna sam da bih imala mnogo više informacija nego što sam ovako uspevala da dobijem. Ovako je moja komunikacija sa profesorima bila spora, teška i nepotpuna.“

„Usluga tumača u toku studija bi bila veoma značajna gluviim studentima. I da, naravno, drugi vidovi podrške, kao što su asistenti za pisanje beležaka. Ali to mi u sadašnjoj situaciji deluje skoro bajkovito. Kada bismo imali sve ove vidove podrške bili bismo u sjajnoj poziciji. Mislim da mi onda ne bi bilo ni

toliko važno što se ne osećam uklopljeno u sredinu i što ne osećam pripadnost jer bih mogla da fokusiram svoju pažnju na profesionalno usavršavanje i ostale stvari bi izgubile značaj.“

Iako je Zakonom o visokom obrazovanju predviđena mogućnost organizovanja i izvođenja studija, odnosno pojedinih delova studija, na znakovnom jeziku, a gluvim studentima nije zabranjeno da angažuju tumače za znakovni jezik, nije jasno precizirano ko snosi troškove obezbeđivanja ove vrste podrške. Na osnovu informacija koje su dostupne autorima, ni jedan gluvi student, kako na državnim tako i na privatnim fakultetima u Srbiji, nije u mogućnosti da nastavu prati uz prevod na znakovni jezik.

6.5. ZAKLJUČCI

Na osnovu svega navedenog zaključuje se da, bez obzira na pravni okvir koji gluvim korisnicima znakovnog jezika priznaje pravo na obrazovanje na maternjem-znakovnom jeziku, oni to pravo nisu u mogućnosti da ostvare, kako zbog neadekvatnog obrazovanja nastavnog i stručnog osoblja angažovanog u specijalnim školama i neodgovarajućih nastavnih planova i očekivanih rezultata učenja, tako i zbog nepostojanja odgovarajuće podrške gluvim učenicima i studentima u okviru redovnog obrazovanja.

Ratifikovanjem Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom i usvajanjem Zakona o upotrebi znakovnog jezika, država Srbija je priznala znakovni jezik kao jezik, ravnopravan sa govornim jezicima. Svi naši gluvi sagovornici, učesnici u ovom istraživanju, izrazili su nadu da će se time stvoriti uslovi za promenu pogleda stručne javnosti po pitanju uloge znakovnog jezika u obrazovanju i podizanju kvaliteta života gluvih osoba.

7. PREPORUKE

U NASTAVKU IZVEŠTAJA NAVODE SE PREPORUKE INSTITUCIJAMA REPUBLIKE SRBIJE, RELEVANTNIM MINISTARSTVIMA, USTANOVAMA I ORGANIZACIJAMA, USMERENE KA DALJEM IZJEDNAČAVANJU PRAVA I RUŠENJU BARIJERA U KOMUNIKACIJI IZMEĐU ČUJUĆE ZAJEDNICE I GLUVIH I NAGLUVIH OSOBA. PREPORUKE SE ODNOSI NA OBLASTI KOJIMA SE BAVIO RAD: OBLAST MEDIJA, PRISTUPAČNOST PREVODILAČKE USLUGE I OBAZOVANJA. NAVEDENE PREPORUKE, IAKO SU VEZANE ZA OBLASTI KOJIMA SE BAVIO RAD, NISU OGRANIČENE, VEĆ SE MOGU ODNOSITI I NA SVE DRUGE OBLASTI.

7.1. PREPORUKE U OBLASTI MEDIJA

Da bi pripadnici zajednice Gluvih bili u prilici da adekvatno uživaju svoje pravo na informisanje potrebno je da se medijski sadržaji prilagode potrebama gluvih osoba, odnosno da se medijski sadržaji učine pristupačnim korisnicima znakovnog jezika. Na taj način bi se omogućilo gluvim osobama da saopštavaju i primaju informacije na svom prvom jeziku.

U cilju daljeg unapređenja javnih medijskih politika i njihove primene potrebno je:

- Jasnije predvideti zakonske obaveze prema emiterima u pogledu obima pristupačnog sadržaja koji su dužni da obezbede;
- Jasnije predvideti sankcije u slučaju da emiter ne ispuni takve zakonom definisane obaveze.

U cilju daljeg podizanja svesti emitera o potrebi prilagođavanja medijskih sadržaja gluvim osobama potrebno je uspostaviti (ili unaprediti) saradnju između organizacija gluvih i emitera, kako bi se emiteri na neposredan način upoznali sa potrebama gluvih osoba u pogledu stvaranja pristupačnih medijskih sadržaja. Preporuka

medijima je da se pridržavaju *Smernica za usmeno prevođenje u medijima*⁴¹ kako bi u program bio dostupan gluvim i nagluvim osobama, među kojim smernicama se naročito izdvajaju sledeće:

- Obezbediti minimum 1/5 ekrana, kako bi gluve i nagluve osobe mogle nesmetano i bez kognitivnog i senzornog napora da prate program;
- Pružiti neophodne informacije zaposlenima o saradnji sa tumačima;
- Omogućiti adekvatnu pripremu tumača, obezbediti pristup internetu, kao i konsultacije sa novinarima, urednicima, lektorima i ostalim osobama sa kojim se tumač može konsultovati oko jezičkih nedoumica i sadržaja koji se prevodi;
- Odrediti adekvatne tehničke, finansijske i kadrovske resurse za proizvodnju pristupačnih sadržaja.

U cilju uključivanja gluvih osoba u kreiranje medijskih sadržaja, potrebno je da prilikom izrade medijskih sadržaja emiteri uključe gluve osobe u fazu pripreme sadržaja, odabira tema koje će zajednici gluvih biti informativne, konsultujući ih oko najboljih načina stvaranja pristupačnog medijskog okruženja. Državni organi, prvenstveno Ministarstvo kulture i informisanja, u okviru svojih konkursa treba da pruže podršku u proizvodnji sadržaja na srpskom znakovnom jeziku kao i sadržaja koji će biti dostupan putem prevoda na srpski znakovni jezik ili titlovanjem sadržaja. Mediji i nacionalni i internacionalni donatori trebalo bi da pruže podršku stvaranju tri tipa medijskih sadržaja:

- Sadržaji koji su već stvoreni za čujuću populaciju i koje treba učiniti pristupačnim gluvim osobama (sadržaji *od čujućih za gluve*);
- Sadržaji u čijem su stvaranju direktno učestvovalе gluve osobe, o pitanjima koja su naročito važna za gluve osobe (sadržaji *od gluvih za gluve*);
- Sadržaji koje izrađuju gluve osobe u cilju informisanja čujućih osoba o znakovnom jeziku i kulturi gluvih u cilju rušenja barijera u komunikaciji i povećanog razumevanja između dve zajednice (sadržaji *od gluvih za čujuće*).

7.2. PREPORUKE U OBLASTI PREVODILAČKIH USLUGA

Obezbedjenje tumača za znakovni jezik je uslov za nesmetanu komunikaciju i

41 Smernice za usmeno prevođenje u medijima -<http://www.atszj.org.rs/files/Smernice%20za%20usmeno%20prevodjenje%20u%20medijima.pdf>

odgovarajuće učešće gluvih osoba u društvenom životu. Kako bi gluve osobe mogle u potpunosti da ostvare svoja prava potrebno je doslovno primenjivati propise koji garantuju pravo na korišćenje znakovnog jezika. Na taj način bi se omogućilo gluvim osobama da saopštavaju i primaju informacije na prvom jeziku koristeći prevodilačke usluge.

Kako bi se svi sadržaji u društvu učinili pristupačnim zajednici Gluvih, što je neophodan korak za njenu veću participaciju, potrebno je prvenstveno razviti i akreditovati programe obuke tumača za srpski znakovni jezik, potom promovisati profesiju tumača za znakovni jezik, afirmisati i podržavati korišćenje prevodilačke usluge i povećati dostupnost usluge. Takođe je neophodna podrška jačanju udruženja tumača za znakovni jezik koje treba da postane glavni akter u izgradnje profesionalne zajednice kao nosioca komunikativne inkluzije gluvih i nagluvih osoba.

Preporuke koje se tiču prevodilačkih usluga tumača za znakovni jezik u okviru organizacija koje nude usluge, su razvrstane u tri grupe. Preporuke su vezane za svakodnevno funkcionisanje organizacija koje nude pomenutu uslugu u okviru prevodilačkih servisa, zatim se preporuke odnose na edukaciju zajednice Gluvih, tumača i angažovanih u organizacijama, kao i čujućih korisnika usluga, dok se treća vrsta preporuka odnosi na održivost usluge, tj. organizacija koje nude prevodilačke usluge.

Prva vrsta preporuka odnosi se na unapređenje rada organizacija koje svojim članovima nude prevodilačke usluge u okviru prevodilačkih servisa.

- Organizovati obuku angažovanih u svim organizacijama vezanu za načine pružanja usluga;
- Obezbediti uslove za praćenje evidencije korisnika i pruženih prevodilačkih usluga u Prevodilačkim servisima; Ustanoviti uniforman način izveštavanja o radu servisa;
- Razdvojiti ulogu tumača od ostalih uloga u lokalnoj organizaciji gluvih (socijalni radnik, sekretar organizacije i dr.);
- Obezbediti trajno i održivo finansiranje rada angažovanih u servisima; Ustanoviti kriterijume za obračunavanje visine honorara tumača angažovanih u servisu;
- Obezbediti adekvatan radni prostor servisa, tako da angažovani mogu neometano da komuniciraju sa korisnicima uz uvažavanje njihove privatnosti;

Druga grupa preporuka odnosi se na informisanje i obrazovanje gluvih i čujućih korisnika usluga prevodilačkih servisa, kao i samih tumača znakovnog jezika.

- Potrebna je kontinuirana edukacija gluvih korisnika na znakovnom jeziku u svim gradovima i opštinama u kojima postoje prevodilački servisi o radu

prevodilačkih servisa, uloži tumača i osnovnim pravima gluвих korisnika, kao i u pravcu osnaživanja za samostalno donošenje odluka i odgovornosti koje proističu iz odluka;

- Angažovani tumači u prevodilačkim servisima treba da da kontinuirano unapređuju znanje znakovnog jezika i da permanentno stiču nova znanja o teoriji i praksi prevođenja. Tumače je potrebno osnažiti da u okviru profesionalnog udruženja tumača bliže sarađuju i razmenjuju iskustva i znanja i treba im pružiti priliku da se specijalizuju za određene prevodilačke oblasti;
- Zainteresovane gluve osobe motivisati da se angažuju na poslovima tumača-posrednika;
- Čujuće korisnike usluga servisa kontinuirano informisati o postojanju i načinima saradnje sa tumačima.

Treća vrsta preporuka odnosi se na pitanja održivosti rada prevodilačkih servisa.

- Potrebno je promovisati rad i usluge prevodilačkog servisa u lokalnoj sredini;
- Potrebno je komercijalizovati usluge prevođenja u okviru servisa kroz naplatu usluga prevođenja za korisnike koji ne ostvaruju pravo na besplatnu uslugu;
- Osnažiti gluve osobe i zaposlene u lokalnim organizacijama gluвих da se uključe u procese zagovaranja uspostavljanja održivog modela rada lokalnog prevodilačkog servisa;
- Potrebno je pokrenuti dijalog o uspostavljanju održivog modela pružanja prevodilačkih usluga kroz prevodilačke servise, koji bi obuhvatio sve relevantne društene aktere iz lokalne sredine i sa nacionalnog nivoa.

7.3. PREPORUKE U OBLASTI OBRAZOVANJA

Ako se gluвim osobama ne pristupa kao grupi koja poseduje sopstveni lingvistički i kulturni identitet, ne postoji mogućnost dostizanja njihovog punog i ravnopravnog učešća u obrazovanju, kao ni mogućnost punog uživanja svih ljudskih prava.

Inkluzivno obrazovanje nije samo redovno obrazovanje sa elementima dostupnosti, univerzalnog dizajna, razumnog prilagođavanja i individualne podrške. Inkluzivno obrazovanje, iz ugla zajednice Gluвих, podrazumeva poštovanje različitosti koja se zasniva na kulturi gluвих i na lingvističkom i kulturnom identitetu gluve dece.

Istinski inkluzivno obrazovanje bazira se na potrebama ove dece i pomaže im da razviju u potpunosti svoje potencijale kao pojedinci i građani.

Zajednica gluvih ne zagovara specijalno obrazovanje, već bilingvalno i bikulturalno obrazovanje, jer se obrazovanje gluvih osoba bazira na jeziku i kulturi i stoga je stav zajednice gluvih da bilingvalno obrazovanje čini sastavni deo inkluzivnog obrazovanja.⁴²

Prikaz 1 – Bilingvalno obrazovanje⁴³

Iz svega navedenog, proističe zaključak da je potrebno što pre stvoriti uslove za bilingvalno obrazovanje gluve dece u Srbiji, što podrazumeva:

- Prepoznavanje i korišćenje znakovnog jezika kao prvog jezika zajednice gluvih u obrazovanju, uz učenje nacionalnog pisanog/govornog jezika kao drugog jezika.
- Uključivanje zajednice Gluvih u kreiranje nastavnih programa koji će odgovarati potrebama gluvih osoba.

⁴² Prema: Dr Jokinien M. (2015). *Prezentacija* "Inclusive Education in Accordance with the UN Convention on Rights of Persons with Disabilities – A New Framework for Bilingual Deaf Education?", *Kongres Svetske federacije gluvih (WFD), Istanbul, Turska*

⁴³ Isto

- Angažovanje nastavnog osoblja koje fluentno koristi znakovni jezik.
- Obuku i angažovanje Gluvih nastavnika
- Osposobljavanje nastavnika za gluvu decu da fluentno koriste znakovni jezik.
- Uvođenje kulture i istorije Gluvih u nastavni program bilingvalnih škola za gluve.
- Uvođenje kulture i istorije Gluvih u nastavni program za obuku nastavnika za gluve.
- Podršku lingvističkom i kulturnom identitetu zajednice gluvih

Bilingvalno obrazovanje u svom najboljem obliku omogućava maksimalan akademski i socijalni razvoj gluvih osoba, i najbliže je idealnoj situaciji koja podrazumeva puno i ravnopravno učešće i pristupačno obrazovanje.

7.4. SVEOBUHватNA PREPORUKA

Prikaz 2 - Osnovni faktori za ostvarivanje ljudskih prava gluvih osoba⁴⁴

Vlada Republike Srbije i nadležna ministarstva treba da obezbede priznavanje posebnog kulturnog i lingvističkog identiteta Gluvih i nagluvih osoba na osnovu

⁴⁴ Allen C. (2014). Prezentacija „Jednakost za gluve osobe“, WFD, Beograd

jednakosti sa drugima, uključujući znakovne jezike i kulturu, i pruži odgovarajuću podršku radi ostvarivanja svog identiteta.

Na osnovu prezentovanih podataka i rezultata istraživanja evidentno je da je znakovni jezik preduslov za ostvarivanje ljudskih prava zajednice Gluvih. Faktori kao što su bilingvalno obrazovanje, pristupačnost i kvalitetne prevodilačke usluge će umnogome poboljšati kvalitet života gluvih individua.

U tom smislu neophodna je doslovna primena Zakona o upotrebi znakovnog jezika, Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom i svih pomenutih relevantnih propisa i zakona. Svi društveni akteri, a naročito institucije kojima su poverena javna ovlašćenja, svojim postupanjem treba da doprinesu uklanjanju barijera u komunikaciji sa gluvim korisnicima znakovnog jezika, afirmaciji prava i prakse saobraćanja na znakovnom jeziku, i da prihvate znakovni jezik kao ravnopravan sa drugim jezicima u upotrebi.

PRILOG 1

ZAKON O UPOTREBI ZNAKOVNOG JEZIKA

ZAKON O UPOTREBI ZNAKOVNOG JEZIKA

I. OSNOVNE ODREDBE

Predmet zakona

Član 1.

Ovim zakonom uređuje se upotreba znakovnog jezika, odnosno pravo na učenje znakovnog jezika i pravo na upotrebu usluge tumača za znakovni jezik, način upotrebe usluge tumača za znakovni jezik, mere za podsticanje primene i unapređenje upotrebe znakovnog jezika kroz informisanje i obrazovanje na znakovnom jeziku i druga pitanja od značaja za upotrebu znakovnog jezika.

Načela

Član 2.

Ovim zakonom obezbeđuje se ostvarivanje ustavom zajemčenih osnovnih načela koja se odnose na uživanje ljudskih prava, a naročito na zabranu diskriminacije i uvođenje posebnih mera radi postizanja pune ravnopravnosti osoba sa invaliditetom sa ostalim građanima i razrada prava na dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti posebno u pogledu ostvarivanja prava na upotrebu znakovnog jezika i uključenosti gluvih osoba u donošenje odluka koje se tiču standardizacije i upotrebe znakovnog jezika.

Definicije

Član 3.

Glava osoba je osoba koja je usled informacionih, komunikacionih i drugih prepreka ograničena u punom i ravnopravnom učešću u društvenom životu.

Znakovni jezik je prirodni oblik komunikacije gluvih osoba koji ima svoja jezička svojstva, uključujući gramatičke funkcije, fonologiju, morfologiju i sintaksu.

Tumač za znakovni jezik je lice koje je, u skladu sa zakonom, steklo stručne kompetencije za obavljanje poslova tumača za znakovni jezik, odnosno stručne kompetencije za prevođenje govornog jezika na znakovni jezik i znakovnog jezika na govorni jezik.

II. UPOTREBA ZNAKOVNOG JEZIKA

Pravo na upotrebu znakovnog jezika

Član 4.

Pravo na upotrebu znakovnog jezika podrazumeva pravo gluve osobe na učenje znakovnog jezika i pravo na upotrebu usluge tumača za znakovni jezik.

Niko ne može da zabrani gluvoj osobi pravo na upotrebu znakovnog jezika.

Gluvo dete ima pravo da uči i koristi znakovni jezik.

Roditelj, odnosno staralac gluvog deteta, kao i sva druga lica, ne mogu da mu zabrane učenje i korišćenje znakovnog jezika.

Pravo na učenje znakovnog jezika pored gluve osobe ostvaruje i drugo lice.

Učenje znakovnog jezika

Član 5.

Učenje znakovnog jezika organizuje i sprovodi ustanova obrazovanja i vaspitanja i druga organizacija koja je stekla status javno priznatog organizatora aktivnosti obrazovanja odraslih, u skladu sa zakonom, na osnovu programa, koji može biti prilagođen potrebama i mogućnostima gluvih osoba, kojim se:

- 1) stiču znanja, sposobnosti i veštine radi sticanja ključnih kompetencija za ostvarivanje mogućnosti za lični, socijalni i profesionalni razvoj i dalje učenje, u skladu sa zakonom;
- 2) stiču sposobnosti za upotrebu stečenih znanja, veština i stavova, neophodnih za obavljanje radnih aktivnosti tumačenja znakovnog jezika i sticanja stručnih kompetencija za obavljanje poslova tumača za znakovni jezik, u skladu sa zakonom.

Program iz stava 1. ovog člana donosi ministar nadležan za poslove obrazovanja uz prethodnu saglasnost ministra nadležnog za poslove unapređenja položaja osoba sa invaliditetom.

Upotreba usluge tumača za znakovni jezik

Član 6.

Gluva osoba koja koristi znakovni jezik, odnosno gluva osoba koja nije u mogućnosti da na osnovu drugog oblika komunikacije, čitanjem sa usana, pisanjem ili na drugi

način, ostvari neko pravo, na zakonu zasnovan interes ili izvrši obavezu ima pravo na upotrebu usluge tumača za znakovni jezik.

Upotreba usluge tumača za znakovni jezik obezbeđuje se neposrednim angažovanjem tumača za znakovni jezik ili na drugi način prihvatljiv gluvoj osobi, upotrebom savremenih tehničkih dostignuća.

Upotreba znakovnog jezika u postupku pred javnom službom

Član 7.

Gluva osoba iz člana 6. ovog zakona ima pravo da koristi znakovni jezik u postupku pred državnim organom, organom autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave, kao i drugim organom i organizacijom i pravnim licem kome je povereno vršenje javnih ovlašćenja (u daljem tekstu: javna služba).

Upotreba znakovnog jezika u političkom životu

Član 8.

Gluva osoba iz člana 6. ovog zakona koja učestvuje u političkom životu - na sastancima i sednicama organa javne vlasti, ima pravo na upotrebu znakovnog jezika.

Upotreba znakovnog jezika u ustanovama obrazovanja

Član 9.

Obrazovno-vaspitni rad u ustanovama obrazovanja i vaspitanja i studije na visokoškolskoj ustanovi mogu se izvoditi na znakovnom jeziku za gluve osobe, u skladu sa njihovim potrebama, sposobnostima i mogućnostima.

Obrazovno-vaspitni rad iz stava 1. ovog člana ostvaruje se na osnovu procene potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene i socijalne podrške interresorne komisije kroz program vaspitanja i obrazovanja dece, odnosno školski program i individualni obrazovni plan za učenike, u skladu sa zakonom.

Upotreba znakovnog jezika kod poslodavca

Član 10.

Gluva osoba iz člana 6. ovog zakona ima pravo da koristi znakovni jezik u toku zapošljavanja i rada kod poslodavca, i to: pri obavljanju razgovora za posao, kod zaključivanja i otkazivanja ugovora o radu ili drugog ugovora o radu van radnog

odnosa, stručnom osposobljavanju i usavršavanju, volontiranju, u toku rada ili učestvovanja na radu kod poslodavca po bilo kom osnovu dok postoji objektivna potreba za takvom uslugom i u slučajevima u kojima se zaposlenim licima kod poslodavca saopštavaju informacije od uticaja na proces rada i njihov položaj.

III. NAČIN UPOTREBE USLUGE TUMAČA ZA ZNAKOVNI JEZIK

Usluga tumača za znakovni jezik od strane udruženja osoba sa invaliditetom

Član 11.

Glava osoba iz člana 6. stav 1. ovog zakona može da ostvari uslugu tumača za znakovni jezik na osnovu prethodno iznetog zahteva udruženju osoba sa invaliditetom (u daljem tekstu: udruženje) na teritoriji jedinice lokalne samouprave na kojoj ima prebivalište ili na kojoj ostvaruje pravo, na zakonu zasnovan interes ili izvršava obavezu, ukoliko udruženje raspolaže sredstvima opredeljenim u skladu sa zakonom za te namene.

Ako udruženje iz stava 1. ovog člana nije u mogućnosti da obezbedi upotrebu usluge tumača za znakovni jezik, zahtev gluve osobe prosleđuje savezu udruženja koji se bavi zaštitom gluvih osoba (u daljem tekstu: savez) koji, ukoliko raspolaže sredstvima opredeljenim u skladu sa zakonom za te namene, obezbeđuje upotrebu usluge tumača preko tumača za znakovni jezik koji obavlja uslugu na području najbližem teritoriji na kojoj gluva osoba ima prebivalište, odnosno ostvaruje pravo, pravni interes ili izvršava obavezu i stara se o obezbeđivanju upotrebe usluge tumača za znakovni jezik na teritoriji Republike Srbije.

Radi ostvarivanja prava na upotrebu usluge tumača savez na svojoj internet prezentaciji obezbeđuje dostupnost i stara se o ažurnosti podataka o tumačima za znakovni jezik i području na kome pružaju uslugu, odnosno o mogućnostima angažovanja tumača za znakovni jezik.

Usluga tumača za znakovni jezik od strane drugog udruženja

Član 12.

Izuzetno od člana 11. ovog zakona, drugo udruženje koje se bavi zaštitom gluvih osoba, u skladu sa svojim ciljevima, može obezbediti uslugu tumača za znakovni jezik preko svojih članova koji su tumači tog jezika.

Usluga tumača za znakovni jezik od strane javne službe

Član 13.

Gluva osoba iz člana 6. stav 1. ovog zakona uslugu tumača za znakovni jezik ostvaruje i neposrednim obraćanjem javnoj službi koja je u obavezi da ovu uslugu obezbedi od strane zaposlenog koji zna znakovni jezik i preko koga se može obezbediti usluga tumača za taj jezik ili na teret sredstava te službe pod uslovom da udruženje, odnosno savez ne raspolaže sredstvima opredeljenim u skladu sa zakonom za te namene, odnosno da je potrebno obezbeđivanje neodložne usluge tumača za znakovni jezik.

Usluga tumača za znakovni jezik kod poslodavca

Član 14.

Udruženje, odnosno savez u obavezi je da obezbedi upotrebu usluge tumača za znakovni jezik uvek kada je u pitanju ostvarivanje prava gluve osobe na upotrebu usluge tumača za znakovni jezik kod poslodavca, ukoliko raspolaže sredstvima opredeljenim u skladu sa zakonom za te namene.

Sredstva za uslugu tumača za znakovni jezik iz stava 1. ovog člana ne obezbeđuje poslodavac.

IV. MERE ZA PODSTICANJE PRIMENE I UNAPREĐENJE UPOTREBE ZNAKOVNOG JEZIKA

Obezbeđivanje uslova za upotrebu usluge tumača za znakovni jezik u potrebnom obimu

Član 15.

Ako upotreba usluge tumača za znakovni jezik ne može da se obezbedi na način utvrđen članom 11. ovog zakona, savez se obraća ministarstvu nadležnom za poslove unapređenja zaštite osoba sa invaliditetom (u daljem tekstu: Ministarstvo), radi obezbeđivanja razvoja i upotrebe usluge tumača za znakovni jezik u potrebnom obimu.

U svrhu obezbeđivanja razvoja i upotrebe usluge tumača za znakovni jezik u potrebnom obimu savez dostavlja Ministarstvu podatke o potrebama gluвих osoba, tumačima za znakovni jezik, sprovedenim uslugama od strane tumača za znakovni jezik i drugim podacima od značaja za obezbeđivanje usluge tumača za znakovni jezik u potrebnom obimu.

Obezbeđivanje sredstava za upotrebu usluge tumača za znakovni jezik

Član 16.

Sredstva za upotrebu usluge tumača za znakovni jezik od strane udruženja, odnosno saveza, obezbeđuju se:

- 1) u okviru sredstava budžeta Republike Srbije namenjenih za finansiranje organizacija osoba sa invaliditetom i drugih udruženja čiji je cilj unapređivanje socijalno-ekonomskog i društvenog položaja osoba sa invaliditetom, na razdelu Ministarstva u skladu sa mogućnostima, odnosno u okviru raspoloživih sredstava namenjenih za finansiranje ustanova socijalne zaštite ili drugog pružaoca usluga socijalne zaštite, u skladu sa mogućnostima;
- 2) u okviru sredstava teritorijalne autonomije i jedinica lokalne samouprave namenjenih za razvoj socijalne zaštite i usluga podrške za samostalan život, odnosno unapređenje položaja osoba sa invaliditetom;
- 3) poklona, donacija, legata, kredita, kamata i drugih sredstava, u skladu sa zakonom;
- 4) drugih izvora, u skladu sa zakonom.

Mere za podsticanje primene znakovnog jezika na elektronskim medijima

Član 17.

Pružaoци medijskih usluga dužni su da sagledaju mogućnosti i rade na stvaranju uslova za omogućavanje praćenja audio-vizuelnih medijskih usluga putem tumača za znakovni jezik ili primenom tehnika prihvatljivih gluvoj osobi u najvećoj mogućoj meri, obezbeđivanjem dnevnog praćenja dostupnog programa i sadržaja.

Mere za podsticanje primene znakovnog jezika putem telekomunikacionih usluga

Član 18.

Pružaoци telekomunikacionih usluga dužni su da sagledaju mogućnosti i rade na obezbeđivanju korišćenja usluga univerzalnog servisa, odnosno telefonskih i drugih komunikacionih usluga uz upotrebu video telefona, kol centra ili na drugi način, radi osiguranja jednakih mogućnosti za pristup telekomunikacionim uslugama, u skladu sa zakonom.

Mere za unapređenje upotrebe znakovnog jezika

Član 19.

Javna služba, Ministarstvo i drugi organi nadležni za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom i naučno - istraživačke, obrazovne i ustanove kulture, kao i drugi organi i organizacije sagledavaju potrebe i razvijaju mogućnosti za ravnomerno obezbeđivanje brze i efikasne usluge u odnosu na potrebe gluвих osoba, usvajanje odgovarajućih propisa, preduzimanje mera u cilju promovisanja znakovnog jezika, razvoj mreže tumača za znakovni jezik u skladu sa potrebama, stvaranje uslova za dalju standardizaciju, razvoj i istraživanje srpskog znakovnog jezika i znakovnih jezika nacionalnih manjina i preduzimaju druge mere za podsticanje primene i unapređenje upotrebe znakovnog jezika.

Poslovi iz stava 1. ovog člana obavljaju se u saradnji sa udruženjem, odnosno savezom i drugim udruženjima koji se bave zaštitom interesa gluвих osoba, koji preduzimaju mere za razvoj mreže i omogućavanje upotrebe usluge tumača za znakovni jezik na celoj teritoriji Republike Srbije.

V. NADZOR

Član 20.

Nadzor nad primenom ovog zakona vrši Ministarstvo.

VI. KAZNENE ODREDBE

Član 21.

Novčanom kaznom od 200.000,00 do 500.000,00 dinara kazniće se za prekršaj pravno lice koje zabrani ili ne omogući:

- 1) upotrebu znakovnog jezika u ustanovama obrazovanja (član 9);
- 2) uslugu tumača za znakovni jezik od strane udruženja, odnosno saveza (član 11);
- 3) uslugu tumača za znakovni jezik od strane javne službe (član 13);
- 4) uslugu tumača za znakovni jezik kod poslodavca (član 14).

Novčanom kaznom od 20.000,00 do 100.000,00 dinara kazniće se za prekršaj iz stava 1. ovog člana i odgovorno lice u pravnom licu.

Novčanom kaznom od 100.000,00 do 400.000,00 dinara kazniće se za prekršaj iz stava 1. ovog člana preduzetnik.

VII. PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 22.

Nadležni ministar doneće program za učenje znakovnog jezika u roku od šest meseci od dana stupanja na snagu ovog zakona.

Udruženje i savez dužni su da u roku od šest meseci od dana stupanja na snagu ovog zakona usklade svoju organizaciju, rad i akte sa odredbama ovog zakona.

Član 23.

Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u „Službenom glasniku Republike Srbije”.

ISBN 978-86-901655-6-8

www.viribus.org